

סבא נחמן רוטנברג

4.....	סבא נחמן רוטנברג
5.....	תקציר קורות חיים
5.....	1918 – 1939 – מילדות לבגרות
5.....	1939 – 1945 – מלחמת העולם ה-2
8.....	מילדות לבגרות
8.....	על העיירה טרוכנברוד-סופיובקה והחיים בה
9.....	שמות
10.....	המשפחה
11.....	לימודים ועבודה
11.....	קולק
12.....	רובנה
12.....	שעות פנאי
12.....	תנועת הנוער
14.....	ההכשרה והתוכניות לעלות ארצה
15.....	הסמינר בנובוסטב
15.....	קיבוץ גרוכוב
18.....	מלחמת העולם השניה
18.....	הבריחה מוורשה הביתה
20.....	בטרוכנברוד תחת הכיבוש הרוסי
21.....	הבריחה למעמקי ברה"מ, 1941
23.....	בצבא האדום – הצבא של בריה"מ, 1942
24.....	המשך הנדודים בברה"מ, עד תום מלחמת העולם
26.....	לבוב, 1945
27.....	ארגון "הבריחה" והעלייה לארץ
27.....	ביטום
27.....	ואלבז'יך
29.....	טקס נישואין
30.....	קלצקו
31.....	איחוד - מוצא את אחי, איציק וגרשון ואת בן דודי אברהם
34.....	הידיעה על הקמת מדינה יהודית
34.....	העלייה לארץ ישראל
35.....	בצבא - במלחמת השחרור
35.....	הקרב על משטרת "עירק-סודן"
35.....	הקרב בציפורי
35.....	הקרב על ג'נין
36.....	הקרב ליד קיבוץ יחיעם
37.....	חבלי קליטה
37.....	מעברת-אגרובנק והמעבר ליפו
37.....	השחרור מהצבא וקשיי פרנסה
37.....	עיתון "הבוקר"
37.....	לול עופות
38.....	הולדת יפה
39.....	פעיל במפלגת אחדות-העבודה
40.....	נמל יפו
40.....	עוברים לגור בתל-גיבורים
41.....	קליטת עלייה
41.....	הסוכנות היהודית
41.....	חיסול המעברות

42	ליווי עולים באוניות
42	קליטת עולים בנמל בן גוריון
43	סיפורי עליות
43	מלחמת ששת-הימים
43	שנהר – וינה
44	על אחת העליות ממרוקו
44	עלייה מתימן
45	העלייה האתיופית
45	העלייה מדרום אמריקה
45	פגישה לא צפויה
46	משרד הקליטה
46	ביקור במשרד הקליטה - נתב"ג
47	שוסטי מספר על סבא
48	מנחם שינדלר מספר
50	פנסיונר
50	ביקור בספריית "מיטרני" חולון
52	בני משפחה וחברים מספרים
52	מוטי מספר
53	רחל מספרת
56	גיא מספר
57	סנדר דקל מספר
58	סבא מספר
59	הנצחה ומסע אל העבר
60	הרהורים על החיים בארץ, אמונה והחלומות

שבא נחמן רוטנברג

שמי נחמן דויד רוטנברג.

נולדתי ב- 1918 בעיירה טרונברוד-סופיובקה, במחוז ווהלין – אוקראינה, שבפולין.

משפחתי מנתה 12 נפשות: סבי, ר' משה צבי הירש, הורי חיה ומרדכי רוטנברג, ותשעה ילדים: יוסף, יפה, אהרון, יצחק, ביילה, נחמן, גרשון דובה ומאניה.

כיום אני גר בחולון. פנסיונר, עד לאחרונה התנדבתי בספריה העירונית של חולון. נשוי לדבורה. אב לשלושה ילדים: מרדכי, רחל ויפה. סב לתשעה נכדים: שי, גיל, ליה ומיכל; עמית, גיא וחוץ; דנה ורן.

תשעה נכדים - כנגד תשעה ילדים שהיינו במשפחתי הגרעינית.

תקציר קורות חיים

1918 – 1939 – מילדות לבגרות

- בגיל 5 התחלתי ללמוד בחדר. המורה ראשון שלי היה סבי ר' משה הירש.
- בגיל 7 הצטרפתי לביה"ס הפולני, שנפתח בעיירה. במקביל המשכתי ללמוד אצל סבי, בבית הרב ולימודי עברית.
- בן 11 היית כאשר עברתי לעיירה קולק, שם למדתי בישיבה.
- כשמלאו לי 13 שנים סבי נפטר וחזרתי הביתה.
- עברתי לרובנה, ולמדתי שם בישיבה.
- בגיל 17, לאחר שגמרתי את הכיתה השישית בישיבה, החלטתי לא להמשיך במסלול של רבנות. בחרתי ללמוד מקצוע – צבעות אומנותיות.
- כשמלאו לי 18 שנים חזרתי הביתה. במשך שנתיים עבדתי כמורה לנערים יהודיים. למדתי אותם קריאה וכתובת עברית, גמרא ועוד.
- בגיל 20 עזבתי שוב את העיירה. היעד הפעם היה קיבוץ של החלוץ-הצעיר. הגעתי לנבוסטוב לסמינר שנמשך 6 שבועות. משם נשלחתי להכשרה בקיבוץ גרוכוב שליד וורשה. עם גמר ההכשרה קבלתי כסף מהורי על-מנת לעלות ארצה. מאחר והכסף לא הספיק נשארתי בגרוכוב. במשך חודשיים של עבודה בבית-חרושת וברפת של הקיבוץ הצלחתי לחסוך את יתרת הסכום שנדרש כדי לעלות ארצה.

1939 – 1945 – מלחמת העולם ה-2

- 1939 – אני מתארגן לקראת העלייה לארץ, אך הגרמנים פולשים לפולין. חזרתי בדרך ללא דרך לעיירה שלי.
- העיירה הייתה בעת ההיא תחת שלטון בריה"מ. לאחר זמן קצר נאלצתי לעזוב את העיירה, כי הרוסים גילו שאני ציוני. כדי לחמוק מעונשם של הרוסים, נשלחתי ע"י ועד העיירה ללמוד אגרונומיה, בבי"ס שליד העיר לבוב.
- לאחר שנה –סיימתי את לימודי, והתחלתי לעבוד כמדריך חקלאי בקולחוז חקלאי.
- 1941 – בתום החודש הראשון לעבודתי לא הצלחתי אפילו לקבל את משכורת, כי הגרמנים הגיעו לחבל הארץ שלנו.

חזרתי לעיירה. לאחר יומיים ארגנתי קבוצה של צעירים לבריחה מזרחה אל תוככי בריה"מ. בקבוצה היה גם אחי הצעיר גרשון. עד סוף המלחמה נדדתי מזרחה והגעתי עד לסמרקנט וטשקנט. במהלך שנים אלה שרתתי פעמיים בצבא האדום. עברתי תלאות רבות, אך כמעט תמיד לא הייתי לבד. מרבית שנים אלה היה איתי אחי גרשון. גם אשתי, לימים, דבורה. היו גם מכרים, שכנים וחברים מהעיירה.

- 1945 – מלחמת העולם ה-2 הסתיימה. התחלנו לחזור מערבה לכיוון הבית.

1945 – 1948 – פליטים ברחבי אירופה

לא נותר בית לחזור אליו. נודע לנו שהעיירה שלנו נשרפה והושמדה. הוזהרנו לא להתקרב לשם, כי האוקראינים פגעו בפליטים יהודים.

- ביטום: יחד עם דבורה, גרשון הצטרפתי לקיבוץ דרור.

צבי נצר יוצר איתי קשר, מגייס אותי לארגון "הבריחה", ומציב אותי בולאבז'יך.

- ולאבז'יך: נקודת בריחה, מעבר גבול בלתי-חוקי מפולין לצ'כוסלובקיה. אחי, גרשון, שנשאר בביטום מצטרף לאנשי בית"ר, ועקבותיו נעלמו. דבורה מגיעה מביטום. זמן קצר לאחר בואה נישאנו.

- קלצקו: נקודת בריחה נוספת בעיר קלצקו. שבועיים לאחר שהגענו לעיר היה שם פוגרום. בקלצקו נודע לי שאחי, גרשון ויצחק, נמצאים בפרנבלד. לאחר שהייה בקלצקו הציעו לי לעלות לארץ-ישראל, אך החלטתי לעבור לפרנבלד כדי להיות עם האחים שלי.

- ווינה: עזבנו את ולאבז'יך. חצינו את הגבול לאוסטריה והגענו לווינה.

- ווקשייט: מווינה הגענו לווקשייט. משם המשכנו דרך זלצבורג לפרנבלד.

- בווינה בכי רע. אנחנו המשכנו בתכניות שלנו, והתקדמנו לעבר פרנבלד שבגרמניה. הנסיעה בדרכים היתה קשה. נסענו במשאיות דחוסות בפליטים. לא היה אוויר. דבורה, שהיתה בהריון, לא הרגישה טוב.

- פרנבלד: פגישה מרגשת עם אחי יצחק ועם גרשון. יצחק שימש כמפקד קיבוץ בית"ר. היה נשוי בשנית, לריבה. בפרנבלד מצאתי גם את בן-דודי אברהם כץ.

- קלצקו: דבורה נשארה בפרנבלד. חזרתי לקלצקו דרך פרג. בקלצקו עבדתי כגזבר. נודע לי שבן דודי אהרון כץ בחיים. סיימתי את תפקידי בקלצקו, ופניתי חזרה לפרנבלד.

- ניצרשליז: בדרך עברתי בניצרשליז כדי לפגוש את בן-דודי. מצאתי את אהרון נשוי ליוכבד, ולהם בן בשם נתן.

- הוכלנד : הגעתי עם יוכבד ונתן להוכולד. אהרון נשאר מאחור לסיים את תפקידו.
לאחר שאהרון הגיע, הוא ומשפחתו עזבו לרוזנשטט, שם היה קיבוץ של מפא"י.
- פרנבלד : המשכתי מהוכלנד לפרנבלד והצטרפתי לדבורה ולאחי. בפרנבלד גרנו
כולנו יחד. היתה צפיפות גדולה. כולנו השתייכנו לתנועות שונות. היה מחסור. אבל
הסתדרנו יפה בינינו.

ב- 28/1/1947 במזל טוב בני הבכור, מוטי, נולד.

בשנה זו גם נוצר קשר בין דבורה לבין המשפחה שלה מארה"ב. הם הזמינו אותנו
לבוא אליהם, אך סירבנו כי רצינו לעלות לא"י.
- הוכלנד : לאחר תקופה שלא עבדתי והייתי מנותק מהבריחה, חודש הקשר עם
ארגון "הבריחה". גרשון, דבורה, מוטי ואני עברנו להוכלנד, שהיתה גם היא נקודת
בריחה. בהוכלנד ריכזתי את מוסך המשאיות.
בהוכלנד גם היה קורס של "ההגנה", שמטרתו היתה לאמן את הפליטים להיות
חיילים.

- גרסטריט : גרסטריט היתה בעבר מחנה צבאי גרמני. בגרסטריט ארגנו והכנו
פליטים לעלייה בלתי-חוקית לארץ. מגרסטריט יצאו שיירות של משאיות עם
פליטים לערי נמל באגן הים התיכון. אחי גרשון היה נהג באחת מן המשאיות.
מגרסטריט יצאו גם מעפילי האנייה "אקסודוס" המפורסמת.
1948 – מגיעים בלילה שליחים וממספרים לנו על הכרזת מדינת היהודים.
יחד עם קבוצת פליטים צעירים, הגענו למרסי ומשם עלינו על אנייה לארץ
ישראל.

- חיפה : יוני 1948 – הגענו לנמל חיפה, בעלייה חוקית, הישר למלחמת העצמאות.

על העיירה טרוכנברוד-סופיובקה והחיים בה

העיירה נוסדה בשנת 1835. המתיישבים הראשונים היו יהודים בלבד. הסכמתם להתיישב במקום זה פטרה אותם משרות בצבא במשך 25 שנה. לרוב תושבי העיירה היו חלקות אדמה חקלאיות, בצד מקור פרנסה נוסף. האדמות היו הרכוש שלנו. באזור שלנו היו עוד עיירות יהודיות חקלאיות, אך בהשוואה לכלל פולין היינו יוצאי דופן. רוב היהודים בפולין היו סוחרים, בעלי מפעלי-תעשייה וחנויות.

אנשי העיירה היו דתיים שומרי מסורת. היו רבנים, היו שהתפללו כל היום בביהכ"נ, היו שרק למדו תורה. לא היו יהודים דתיים פנאטיים בעיירה שלנו. 80% מיהודי העיירה היו ציוניים. מרבית המבוגרים בעיירה, כולל סבא שלי, היו חובבי-ציון. מבין הצעירים יותר היו מעט קומוניסטים ומעט בונדיסטים. אך רובם היו ציוניים – בעיקר בית"ריסטים וחברי החלוץ-הצעיר.

השפה המדוברת בעיירה היתה אידיש. המבוגרים ידעו פולנית, כי באו במגע עם הפולנים. כילדים ידענו לדבר פולנית, אך שפת האם שלנו היתה אידיש. כשהתחלנו ללמוד – למדנו גם עברית. אני ידעתי פולנית, כי למדתי ארבע שנים בבי"ס פולני.

נולדתי בעיירה יהודית. גדלנו עם הידיעה שאנחנו יהודים. ידענו גם שאנחנו חיים בפולין, שאנחנו נתינים פולניים. ידענו שיש משטרה פולנית. היו לנו תעודות פולניות. השתמשנו בכסף פולני. באנו בעיקר במגע עם השלטון הפולני, אך עם הפולנים עצמם היה לנו מעט מאוד קשר. עד שהיטלר עלה לשלטון, לא היו לנו בעיות עם הגויים שחיו בעיירה שלנו. כאשר היטלר עלה לשלטון הדבר השפיע גם על חבל הארץ שלנו. היו אנדקס - אנטישמים, שהיו כמו היטלריסטים, והמצב התחיל להיות גרוע.

ידענו גם על חגי הפולנים, כי היינו צריכים לסגור את החנויות שלנו במועדי החג שלהם. היתה גם כנסיה נוצרית בקצה העיירה וראינו אותם חוגגים. מלבד חג אחד, אותו הוכרחנו לחגוג, לא נדרש מאיתנו לחגוג את חגיהם. גם לא עשינו כן. נאלצנו לחגוג את חג-העצמאות – "צ'צ'יגו מאיה" – 3 במאי. היינו צריכים לסגור את החנויות, ולרפד את הרחוב בענפים ירוקים – שם עברה תהלוכה. היה עלינו להשתתף בתהלוכה, לשיר את ההמנון הפולני ולהניף דגלים. היינו רגילים לכך שעלינו לחגוג את החג, ועשינו זאת באופן אוטומטי.

את החגים היהודיים חגגנו ללא כל הפרעה והתערבות מצד הפולנים. מכל החגים אהבתי במיוחד את חג-השבועות. חגגנו אותו במשך יומיים. הוא היה חג מלא שמחה, שמבחינת מזג האוויר הוא חל בתקופה הטובה ביותר של השנה. היה בו מכל טוב. חג-השבועות היה החג שהכי קל לחגוג אותו – לא היה צריך להתפלל ללא הפסק ולצום, לא היה צורך בניקיון יסודי. היינו יוצאים ליער, מקשטים את הבתים שלנו בירק ובפרחים. גם האיכרים הגויים שמחו בחג הזה. החג לא התקשר אצלנו לפולנים, על אף שיצאנו ליער. החג התקשר לארץ-ישראל. היתה לו משמעות דתית – חג מתן תורה, ומשמעות חקלאית – הבאת הביכורים לביהמ"ק. מקום ההתכנסות העיקרי של אנשי העיירה היה ביהמ"נ. היה גם מועדון, שם ניתן היה לקרוא עיתונים, בעיקר את העיתון באידיש "איינט" ("היום"). היו גם מקומות מיוחדים לכל תנועה ותנועה. הביקור בתנועות השונות היווה גם הוא חלק רציני מהבילוי שלנו.

שמות

טרוכנברוד - העיירה נוסדה על שטח בקרבת ביצה, שנקראה ע"ש מוזי"ק בשם טרוכים, ביצה באוקראינית נקראת ברוד. ביחד – טרוכנברוד.

סופיובקה - ע"ש הנסיכה סופיה שגרה במקום הזה. אומרים שהאדמות היו שייכות לה, ושהיא נדבה את שטח אדמה ע"מ ליישב שם יהודים.

נחמן - על שם סבא של אמא שלי.

דויד - על שם החבר של הנסיכה ורה. באחוזה שליד העיירה שלנו גרו נסיך ולו שתי בנות: הנסיכה ורה והנסיכה נטשה. משפחת הנסיך הייתה מיוחדת עם אבא שלי. הנסיכה ורה למדה באוניברסיטה בוורשה. שם היה לה חבר יהודי בשם דויד, שנפטר. בברית המילה שלי היא ביקשה שיקראו לי דויד.

בזכות השם שלי הייתי רצוי אצלם. הם לימדו אותי כל מיני משחקים ובעיקר את משחק הדמקה, אותו שיחקתי עם צעירים ועם מבוגרים ממני. עד מהרה ניצחתי את כולם. לכן קראו לי אלוף הדמקה בעיירה.

המשפחה

חיינו 12 נפשות בבית:

סבי מצד אבא – ר' משה צבי הירש.

הורי – חיה ומרדכי רוטנברג.

הילדים – יוסף, יפה, אהרון, יצחק, נחמן, מאניה, דובה, ביילה וגרשון.

היה לנו משק חקלאי, וכולנו היינו שותפים באחזקתו.

הורי, חיה ומרדכי רוטנברג

אמי היתה אישה מאוד שקטה וטובה. כל חייה עבדה קשה, ולא הרימה קול, גם לא התלוננה. ממנה למדתי שצריך תמיד להיות מרוצים ממה שיש – תהיה שמח בחלקך, אל תביט למעלה, תסתכל על חלשים ממך, אל תתייחר, ואל תבייש אחרים. אבי היה עסוק בפרנסה. עם זאת הוא התעניין בלימודי. בדק מה למדתי, מה אני יודע. היו לו דרישות ממני שאלמד טוב, שארכוש מקצוע, שאתנהג טוב. אבי לא התעניין בתנועות-הנוער, גם לא בעליה לארץ-ישראל. ממנו למדתי שצריך ללכת בדרך הישר, ולכבד את הבריות.

אל אף שהורי לא התעניינו בעליה לא"י – הם לא התנגדו כאשר הודעתי להם (בהיותי בן 20) כי רצוני לעלות לא"י. להיפך – הם תרמו לי מכספם (שהיה מעט) כדי לעזור לי.

סבי, ר' משה צבי הירש

הסבא שלי היה איש מאוד מרכזי בחיי. אנחנו, הנכדים, מאוד אהבנו אותו. הוא היה מקובל ואהוב על כל העיירה.

סבא שלי היה מלמד, חזן, בעל קורא ובעל תפילה. סבי היה כותב המכתבים של אנשי העיירה. בנוסף לכך נהג סבא לשבת עם הצעירים במועדון של העיירה, ולהקריא להם את העיתונים. כשחזר הביתה ספר לנו על הרצל, על נחום סוקולוב, אוסישקין, חיים נחמן ביאליק ועוד.

סבא היה המורה הראשון שלי. הוא לימד אותי את כל התפילות, את המקורות. הוא לימד אותי כיבוד אב ואם, כיצד להתנהג עם חברים. סבא שלי היה ציוני נלהב. הוא טען שהיהודים צריכים לעלות לא"י.

סבי נפטר כשהייתי בן 14. לאחר מותו השאיר חלל גדול, כי היה מאוד אהוב, משמעותי וחשוב לכולנו.

לימודים ועבודה

סבי, כאמור, היה המורה הראשון שלי. התחלתי ללמוד בחדר כשהייתי בן חמש שנים. כשמלאו לי שבע שנים נפתח בעיירה שלנו ביי"ס פולני. מנהל ביה"ס היה פולני, אך המורים היו יהודים. הייתי הבן היחיד בכיתה של שלושים בנות, לכן קראו לי "ידיניק" (בן - יחיד). הלכתי לביה"ס מרצוני, אך כעבור ארבע שנים עזבתי אותו. לא הרגשתי בנוח להיות בן יחיד. בביה"ס למדתי לדבר פולנית. לא זכורים לי דברים מיוחדים ומשמעותיים שלמדתי בביה"ס. במקביל למדתי עברית אצל יצחק אהרונסקי. הוא היה איש חכם והשפיע עלי רבות. אהרונסקי ידע בע"פ כמעט את כל כתבי שלום עליכם, י.ל. פרץ וחיים נחמן ביאליק. הוא הסביר לנו שאנחנו זרים במקום. הוא לימד אותנו את ההיסטוריה של העם היהודי. דבר על חזרה למקורות, על התפילה בכותל המערבי, ביקור במערת המכפלה ועוד. א"י נשמעה בפיו כפלנטה מופלאה – כחלום. לקחתי ממנו הכל, מלבד אמונתו במשיח ובגאולה שתבוא רק לאחר בוא המשיח.

קולק

בגיל 12 עזבתי את ביה"ס ונסעתי ללמוד בעיירה הסמוכה, "קולק", שהייתה במרחק של 25 ק"מ מזופיובקה. בישיבה בקולק למדנו רק בנים. באותה תקופה נהוג היה שמשפחות בעלות יכולת תומכות בתלמידי ישיבה. אני התאכסנתי אצל יהודי עשיר בשם אברהם איציקולס. את החגים נהגתי לחגוג בבית הורי. היה לאברהם איציקולס בית-חרושת לסמרטוטים - למחזור ניירות ודברי טקסטיל. במשפחה היו שלוש בנות, אחת נשואה ושתיים רווקות. הבת האמצעית הייתה נכה (צלעה ברגלה). מצאתי חן בעיני המשפחה. הם עודדו אותי להישאר בביתם, וקיוו שבבוא העת אשא את הבת האמצעית לאישה. האב אף הבטיח לי חצי מרכושם, אם אסכים לכך. ההצעה לא מצאה חן בעיני, לכן התחלתי לתכנן כיצד ולאן אני עובר. בעיירה קולק היה יום שוק. לשוק באו איכרים אוקראינים לקנות בהמות, חזירים וכל מיני מצרכים. בכל פעם התעוררו מריבות, עד לכדי מכות, בין האיכרים הפולניים לבין היהודים. למזלנו הייתה בעיירה משפחה בשם שליין, אשר בניה היו חזקים מאוד. הם נחשבו לגיבורי העיירה, וכאשר פרצו מריבות הם הכו מכות רצח את הגויים. כנקמה - הגויים היו מתגנבים בלילה ושורפים מבנים בעיירה.

העיירה קולק שכנה ליד הנהר סטיר, ממנו יצא אפיק. על גדות האפיק נבנה בית מרחץ. בעיירה קולק, כמו כל הילדים היהודים, למדתי לשחות. תחילה באפיק ואח"כ בנהר סטיר הגדול, שהיה מסוכן. עד מהרה הצטיינתי בשחייה, ואף הצלתי מטביעה את נוסיה (נתן) בליצשטיין, חבר טוב שלי שחי כיום בארה"ב. בחורף החזקים שבינינו היו יוצאים מהסאונה שבבית המרחץ, וקופצים לנהר הקפוא.

רובנה

לאחר שנתיים עברתי לעיירה רובנה ושם למדתי בישיבה גדולה בת 7 כיתות. למדנו בישיבה בשפה העברית. במשך היום למדתי מקצועות הקשורים ליהדות ולתנ"ך: תנ"ך, חומש, גמרא ורש"י. אחה"צ למדתי מקצועות כלליים כמו חשבון, היסטוריה וגיאוגרפיה.

מתקופת שהותי ברובנה אני זוכר במיוחד את ההרצאות והביקורים בתנועה, כמו- גם את העובדה שבתקופה זו כבר הייתי עצמאי – עבדתי למחייתי (כמורה פרטי), ולעיתים אף יכולתי לעזור למשפחתי.

בגיל שבע-עשרה היה עלי להחליט אם להמשיך בלימודי בישיבה, במסלול של רבנים, או לעזוב. בשלב זה החלטתי שחשוב יותר לרכוש מקצוע. וכך למדתי במשך שנה להיות צבע אומנותי.

כשהייתי בן שמונה עשרה חזרתי לעיירה. במשך השנתיים הבאות עבדתי באחד הכפרים כמורה לעברית, ולימדתי נערים יהודיים: קריאה, כתיבה וגמרא.

שעות פנאי

כילד בעיירה אהבתי לשחק דמקה, ושיחקתי עם כל מי שרק הסכים לשחק איתי. הלכתי למפגשים של תנועת-הנוער, והשתתפתי בחוג דרמה. הצגנו את שלום-עליכם, פרץ, סיפורי המקרא (מכירת יוסף, למשל) ועוד.

תנועת הנוער

בכל מקום בו חיו יהודי = היו תנועות נוער. במהלך השנים תנועות הנוער התרבו והתחזקו. כמעט ולא היתה עיר שלא היה בה גרעין. בעיירה שלהו היו תנועות נוער שונות, בעיקר ציוניות כמו: "החלוץ הצעיר", "בית"ר", "הציונות הכללית" ועוד. היו גם קומוניסטים ובונדיסטים, אך הם היו במיעוט.

ניתן לומר שנולדתי להווייה של תנועות נוער. האחד משך את השני. לעיתים אף עברנו במהלך השבוע מקן לקן, בעיקר כאשר היו התכנסויות מיוחדות ומפגשים עם שליחים מהארץ או מההנהגות הראשיות.

את תחילת דרכי התנועות הנוער התחלתי כבית"רי, מן הסיבה שאחי הגדולים היו שם. כשהייתי בביה"ס הפולני הייתי יחד עם כיתתי ב"נוער הציוני". בסופו של דבר הגעתי ל"חלוץ הצעיר". כשהייתי ברובנה הלכתי ל"חלוץ הצעיר". חבר טוב שלי ניסה למשוך אותי ל"שומר הצעיר". סירבתי כי לא יכולתי לעמוד בדרישות הגבוהות שלהם. הייתי צריך בנוסף ללימודי הבוקר והערב שלי גם להתפרנס.

ברובנה שמעתי מספר פעמים את זאב ז'בוטינסקי, את משה קליינבוים (לימים משה סנה) מה"כלל ציונים" ואת יצחק גרינבוים. שניהם היו חברים בסנט הפולני. באו גם נציגים של מפלגות ותנועות אחרות. הלכתי לשמוע את כולם.

ברובנה למדתי גם את מרקס, והושפעתי ממנו רבות. למדתי שכדי לכבוש את א"י צריך לשנות את העם – מעם של ספסרים לעם העובד בכל מלאכה ובחקלאות. היהודים היו אנשי עסק, עסקו במסחר והיו להם מפעלים. הון רב היה בידי היהודים, וזה גרם לאנטישמיות. אנשי "החלוץ הצעיר" היו שייכים לתנועות הנוער שרצו לשנות את העם היהודי לעם עובד, והאמינו שניתן לעשות זאת רק בא"י. זו היתה גם דעתם של הבית"ריסטים, אך הם טענו שצריך להקים לגיון יהודי, ללמוד בהכשרה להשתמש בנשק, ולהשתמש בו נגד הערבים. ב"חלוץ הצעיר" ההכשרה היתה מוקדשת לעבודה חקלאית. למדנו טמנס להשתמש בנשק, אך רק לצורכי הגנה.

כאשר חזרתי הביתה, הייתי במיעוט בנגד שני אחי ושתי אחיותי שהיו בבית"ר. ויכוחים רבים פרצו ביני לבינם, עד כדי כך שנאלצנו לעזוב את השולחן. ההורים שלנו לא תמכו באף צד. הם רק בקשו שלא נתווכח בזמן האוכל. עם זאת הם עודדו אותנו ללכת לתנועה בכלל, כי הליכה לתנועה פירושה היה חינוך.

בתקופה זו הגיעו לעיירה שליחים מהארץ ומההנהגה. הם נאמו במועדונים של התנועות ובעיקר בביהכ"נ. פעמים רבות פרצו תגרות קשות בין הימין ובין השמאל.

ההכשרה והתוכניות לעלות ארצה

במשך כל השנים היו אנשים שעזבו את העיירה. הם נסעו מערבה לצפון אמריקה ולדרומה. אך היו גם שנסעו לא"י. תחילה הם היו זקנים, שנסעו להיקבר בארץ הקודש (מטעמי חזון אחרית הימים ותחיית המתים). משלב מסוים היו גם חלוצים. אני זוכר כיצד (עוד בהיותי ילד) נשאו את החלוצים על כפיים עד לתחנת הרכבת. כולנו הלכנו אחריהם ושרנו שירים עבריים. האווירה בעיירה היתה ציונית, והיתה תמיכה רבה בעלייה ארצה.

בתקופה זו לא התרחשו אירועים מיוחדים שגרמו לנו להזדקק לרצות בעליה לא"י. פשוט ידענו שאנו זרים, שאין לנו זכות קיום בגלות. לא התחשבו בנו, לא היתה פרנסה, קשה היה ללמוד. עם זאת לא רדפו אותנו כיהודים. בשלב מאוחר יותר, כאשר היטלר עלה לשלטון, התחלנו להרגיש באנטישמיות. היה ברור לנו כי העניינים יתפתחו לרעתנו (אם כי לא שיערנו שהכל יסתיים בשואה נוראה שכזו). בתקופה זו הוקמו קיבוצי הכשרה רבים, והנוער התחיל לזרום אליהם – במטרה לעלות לארץ.

במשך השנתיים ששימשתי כמורה בכפר התחלתי לחשוב על הגשמה, כלומר, עלייה לארץ ישראל. פגשתי חלוצים מטרוכנברוד שגמרו את ההכשרה, והתכוונו לעלות לא"י. שוחחתי איתם רבות, בעברית. הם הלהיבו אותי בסיפוריהם, ושכנעו אותי להצטרף להכשרה של "החלוץ הצעיר" בלוצק.

באתי בדברים עם חברים, ולבסוף שכנעתי את יונה כץ, שהיה בן עשירים כבן 16. ללא רשות הוריו, התגנב חברי יונה בלילה דרך חלון ביתו. נסענו לעיר לוצק, ומשם לקיבוץ של החלוץ הצעיר. לאחר כשבוע העבירו אותנו לסמינר בנובוסטב, שליד העיירה קלבן. בבית שלי ידעו שנסעתי. אבל יונה ברח, ולא השאיר מכתב. משפחתו מאוד דאגה לו. לבסוף הגיעה אליהם השמועה שהוא נסע איתי. אמו הגיעה לסמינר בנובוסטב והתחננה בפניו שיחזור. לבסוף שכנעו אותה שהוא בידיים טובות והיא הסכימה שיישאר.

הסמינר בנובוסטב

היינו כ- 60 חברים בסמינר. בנים ובנות - נוער מכל הסביבה. המדריכים- מורים שלנו היו שליחים מארץ ישראל: דוד כפרי מקיבוץ נען והמשורר זרובבל מקיבוץ עין-חרוד. הם לימדו אותנו על הקהילות היהודיות השונות בעולם, על מצב היהודים בעולם, גיאוגרפיה של ארץ-ישראל ועוד. בלילות היו לנו פעולות לילה ולמדנו גם להתגונן. המדריכים השאירו רושם רב על כולנו. חשנו זכות גדולה ללמוד אצלם. בכלל זה היתה תקופה של הנאה רבה וחוויה גדולה מאוד עבורנו. בסיום הסמינר, שנמשך כחודשיים, 80% מבינינו בחרו להמשיך. חילקו אותנו לכל מיני קיבוצי-הכשרה שהיו בפולין. לחברי יונה ולי נפלה הזכות הגדולה להישלח לקיבוץ גרוכוב שלייד וורשה.

קיבוץ גרוכוב

קיבוץ גרוכוב היה שייך לתנועת דרור "החלוץ הצעיר". הקיבוץ הוקם מזרחית לעיר הבירה וורשה, מעבר לנהר הוויסלה - במקום בו גרו פולנים אנטישמים. הקיבוץ מנה כ- 220 חברים וחברות. הנהלת הקיבוץ מנתה חמישה חברים: מזכיר הקיבוץ, גזבר, מנהל המשק, מנהל עבודה, ומנהל התרבות. היו לקיבוץ שני בניינים: הבניין הראשי, שהיה מחוץ למשק, שימש כבית מגורים למרבית החברים. היו למבנה שימושים נוספים: חדר- אוכל, הנהלה וכדומה. במשק עצמו היה בניין מגורים נוסף לחברים אשר עבדו במשק. במשק היו כמה ענפים: ענף הפרחים, ענף הפלחה, ענף הלול וענף הרפת. מרבית האנשים עבדו בעבודות חוץ, בכל מיני בתי חרושת שבעיר וורשה. בקיבוץ ישנתי בחדר אחד עם יצחק צוקרמן, שהיה חבר בהנהגה הראשית. הוא נעדר הרבה, כי מרבית הזמן נסע לבקר סניפים של "החלוץ הצעיר". אחרי ארוחות-הערב היו בבניין הראשי פעילויות שונות, כגון אסיפת-חברים, שירים וריקודים. באחת מאסיפות החברים שמענו יריות מבחוץ. כולנו נשכבנו מיד על הרצפה. כשפסקו היריות מצאנו על הרצפה חברה ללא רוח חיים. אחד הכדורים פגה בה. אחרי אסון זה התקנו תריסים מפלדה. כל ערב היינו סוגרים את התריסים והיינו בטוחים יותר. היו לנו קורסים של הגנה, בהדרכת שליחים מהארץ. השתמשנו בנשק, אך אחזקתו לא היתה חוקית.

כשהגעתי לקיבוץ התחלתי לעבוד בעבודות חוץ. עבדתי בבית חרושת לייצור חוטים לטקסטיל, שהיה בפרבר של העיר וורשה. מנהל בית החרושת היה בחור מקובל. כאשר שמע שאני מוואלין, לא רחוק מלוצק ומקובל, התיידד איתי ונעשינו חברים. אחרי מספר חודשים הודיעו לי ממזכירות הקיבוץ, שרכז הרפת עומד לעלות לארץ, ואני מיועד להחליף אותו. כעבור זמן מה סיימתי את עבודתי במפעל, והתחלתי לעבוד ברפת. למדתי איך לנהל את הרפת, לחלוב עם הידיים, איזה אוכל לתת לפרות, וכל מה שנחוץ כדי לנהל את הרפת. היו הקיבוץ שני אגרונומים: שמעון ושמחה. שמחה, שהיה גם אגרונום וגם וטרינר, הקדיש לי זמן רב ולימד אותי רבות. למדתי היטב את המקצוע, כמו גם למדתי את ההיסטוריה של המקום. מפעם לפעם באו קבוצות מהתנועות שבפולין וגם תיירים מכל מיני ארצות, בעיקר יהודים מאמריקה. נהגתי לקבל אותם ולהסביר להם על הקיבוץ.

גדלנו במשק גם שפנים לבנים בשביל צמר "אנגורה". מדי פעם נהגנו, קבוצת עובדי המשק, להכין ביחד ארוחות. שחטנו כמה עופות ושפנים, שכידוע הבשר שלהם מאוד טעים.

יום אחד קיבלתי מכתב מהבית, ונאמר בו שאני צריך לחזור הביתה כדי להתייצב לצבא הפולני. קיבלתי רשות מהקיבוץ וחזרתי הביתה. זה היה בין חג פסח לשבועות של שנת 1939. התייצבתי בצבא וכמובן שמצאו אותי כשר לשרות. אחרי כמה שבועות הייתי צריך לחזור לקיבוץ.

בינתיים קיבלתי הוראה מההנהגה הראשית של "החלוץ הצעיר" לארגן סניף של התנועה בסופיובקה. היו בסניף כמה עשרות נוער, וביניהם סבתא דבורה.

לאחר זמן מה קיבלתי מכתב מהקיבוץ. נאמר בו שאני צריך להתכונן לעליה. שמחתי מאוד. התחלתי להתכונן לעליה. סידרתי פספורט וכל מיני סידורים אחרים, אישורים, ביגוד ועוד. אבל הייתה לי בעיה: היה עלי להביא סכום כסף עבור הוצאות עליה. ההורים נתנו לי סכום כסף קטן, וגם אחי ארקה (שהיה נשוי) נתן לי סכום כסף, אבל זה לא היה מספיק לעליה.

חזרתי לקיבוץ והתייצבתי בפני וועדת העלייה. נשאלתי שאלות על כל מיני דברים וגם על סכום כסף שהייתי צריך לתת. אמרתי להם שאין לי את כל הסכום הדרוש. הם סרבו לוותר על הסכום החסר, ונתנו לי ארכה של חודש חודשיים כדי להשיג את כל הסכום שנדרש. פניתי לעזרת מזכירות הקיבוץ. הם אפשרו לי לעבוד גם בחוץ וגם בקיבוץ, בכדי להרוויח את סכום הכסף.

נסעתי לחבר שלי, שהיה מנהל בית חרושת בורשה בשם "פרג". סיפרתי לו באיזה מצב אני, והוא קיבל אותי לעבודה. וכך עבדתי גם במשק של הקיבוץ וגם במפעל: מהשעה ארבע ועד השעה שבע בבוקר עבדתי ברפת. לאחר מכן נסעתי לעבוד במפעל.

חזרתי בארבע אחר-הצהרים לעבודה ברפת, שנמשכה עד השעה שבע בערב. סידור זה נמשך במשך חודשיים, שבהם הצלחתי לחסוך את כל הכסף שהיה חסר לי. בינתיים קיבלנו ידיעות שלקבוצה שנמצאת בדרכה ארצה יש קשיים, בגלל המצב עם הבריטיים. זה היה בספטמבר 1939, החודש שבו פרצה המלחמה בין פולין וגרמניה. וכך קרה שכאשר חסכתי די כסף כדי לעלות ארצה המלחמה, וכל התוכניות שלי השתבשו.

מלחמת העולם השנייה

הבריחה מורשה הביתה

הייתי בבית-החרושת כאשר האווירונים הגרמנים הגיעו לראשונה והפציצו את ורשה. הם פגעו גם בבית-החרושת. אנשים רבים נהרגו ונפצעו, אני יצאתי בנס. רק לאחר מספר שעות הצלחתי לצאת משם. כדי להגיע לקיבוץ הייתי צריך לחצות את נהר הוויסלה וללכת את כל הדרך ברגל. לאחר שעתיים של הליכה הגעתי נרגש ונרעש לקיבוץ. שמענו ברדיו שהגרמנים מתקרבים לוורשה. כמו כן שמענו את רעם הפגזים, וראינו את ההפצצות של האווירונים שלהם. החלטנו לעזוב את הקיבוץ. חילקנו את אנשי הקיבוץ לשניים: הצעירים והחברות יצאו ראשונים. נשארנו קבוצה שנייה, של חברים וותיקים ומנוסים יותר, כדי לחסל את הקיבוץ. לחסל את הקיבוץ פירושו: להרוג את בעלי החיים שלנו, להרוס את המבנים ואת הכלים החקלאיים. נאלצנו לחסל הכל כי לא רצינו שהדברים יפלו בידי הגרמנים וישרתו אותם.

כשיצאנו לדרך הסתבר שהאווירונים הגרמנים מפציצים את שיירות האנשים והרכבים הבורחים. ראינו רכבות מתפוצצות וחלקי גוף של אנשים מתעופפים באוויר. בכל מקום היו אנשים הרוגים ופצועים.

החלטנו להסתתר במשך היום ביערות ובלילה התקדמנו. באחת הפעמים הגיעו אווירונים והפציצו אותנו. במשך כשעה וחצי הייתי קבור בתוך בור שהתמלא אדמה. בהפצה זאת איבדתי את התרמיל שלי עם כל החפצים שהיו לי. כשהצלחתי להשתחרר מהבור רצתי מרחק רב עד שנפגשתי שוב עם יתר החברים. היה לנו כסף אבל לא יכולנו לקנות דבר. היינו רעבים מאוד. החלטנו ששניים מאיתנו יתקדמו ולכשימצאו שוק שאפשר לקנות בו מצרכים, יקנו את הדרוש לקבוצה ויחכו לה.

אחד החברים ואני נבחרנו. לקחנו את הכסף ויצאנו בלילה לחפש טרמפ. כמובן שלא ניתן היה לתפוס טרמפ. והנה ראינו שיירה של הצלב האדום מתקרבת וממשיכה מזרחה לכיוון ברסליטובסק ואוקריאנה - לכיוון שהחלטנו שאנחנו בורחים - לכיוון הבית שלנו. רצתי אחרי אחד הרכבים. הרכבים נסעו מהר. אמרתי לחברי שכדאי לנסות עלות על אחד הרחבים מאחור. הרכב היה סגור לגמרי, אך הצלחתי לתפוס את הגלגל הרזרבי שלו. נאחזתי בגלגל הרזרבי ונסחבתי מרחק של חצי קילומטר בערך, כאשר הרגליים שלי נגררות על הכביש. בסופו של דבר הצלחתי למשוך את

עצמי על הגלגל ומשם עליתי לגג של הרכב. הגג של הרכב היה מגודר בגדר קטנה, ושכבו שם כמה פולנים שגם הם ברחו. היה קר מאוד, הייתי פצוע ומלא דם. הרגליים כאבו מאוד. לא יכולתי לשכב, אבל גם לא יכלתי לקפוץ מהרכב כי הוא נסע במהירות. עברנו דרך ערים וכפרים. הגרמנים הפציצו את כל מה שבדרך. כל הדרך היתה שריפה אחת גדולה.

הגענו לברסליטובסק. הרכב עצר לפני הגשר. בקושי הצלחתי לרדת ממנו, והנה הגיעו לשם אווירונים. הם הפציצו את הגשר ואת כל השיירה. ברחנו לכל עבר. בבוקר השכם הצלחתי להגיע למאפיה. היה תור גדול מאוד. קניתי לחם, אכלתי קצת ממנו, והמשכתי ללכת לכיוון קובל. בשלב של הריצה אחרי הרכב - אבדתי החבר שהיה איתי, ועד היום איני יודע מה קרה לו.

הייתי עייף מאוד, כל הגוף כאב לי, שכבתי ונרדמתי. כשהתעוררתי מצאתי את עצמי הולך בדרך הרחק מהיער. לא הבנתי איפה אני. פגשתי איכר פולני רוכב על עגלה וסוס. לשאלתי איפה אני נמצא הוא ענה, שאני בדרך לעיירה של חברים מהקיבוץ שלי. ביקשתי מהאיכר שייקח אותי איתו. בערב הגעתי לעיירה. מצאתי את בתי המשפחות של החברים. סיפרתי להם מה קורה. תכננו שלמחרת בבוקר אצא לשוק לקנות אוכל ומצרכים לכל הקבוצה, שאמורה להגיע אחרי. בבוקר הפציצו הגרמנים את השוק ולא היה מה לקנות.

המשכתי הלאה לכיוון קובל. הלכתי ברגל כל הלילה. הבנתי שאני לגמרי לבד, והחלטתי לנסות להגיע ללוצק. בלוצק היה קיבוץ "דרור". מלוצק התכוונתי להגיע הביתה לטרוכנבדוד. הגעתי לתחנת רכבת, ומצאתי רכבת שאמורה היתה לצאת כעבור שעתיים ללוצק. הסתבר שזאת הייתה רכבת של חיילים, ולא נתנו לאיש מלבדם לעלות. התגנבתי לרכבת. הסתתרתי מתחת לספסל וכך הגעתי עד קיבריץ. קיבריץ נמצאת בין לוצק לטרוכנברוד - 18 ק"מ מטרוכנברוד - הבית שלי. ירדתי בקיבריץ, ומשם הצלחתי להגיע הביתה.

בבית לא הכירו אותי. הייתי מגודל שיער וזקן, פצוע, בגדי היו קרועים לגמרי. בבית ידעו שיש מלחמה, אבל לא יותר מזה. הייתי הפליט הראשון שהגיע אליהם. באו שכנים וחברים, וסיפרתי להם כל מה שעבר עלי וכל מה שראיתי בדרך.

בטרוכנברוד תחת הכיבוש הרוסי

מספר ימים אחרי שהגעתי לטרוכנברוד נכנסו הרוסים לעיירה שלנו. הם המשיכו לעבר לוצק והגיעו עד נהר הבוהג שם נקבע הגבול בין רוסיה לגרמניה. בינתיים הסתבר שחברים מהקיבוץ שלי הגיעו ללוצק ומשם לוילנה שם היה קיבוץ נוסף שלנו. וילנה הייתה אז בידי הליטאים. היו גם צעירים מהעיירה שלנו שהצליחו להגיע לוילנה. בין החברים שהגיעו לוילנה היו אינשל שפילמן, טוביה אנטוורג ועוד חברה. אחי גרשון נסע מטעם בית"ר לוילנה ולא הצליח להגיע, גם אני ניסיתי ולא הצלחתי. נשארתי בעיירה והתחלתי לעבוד כמנהל המחלבה של העיירה. מאחר וראינו את עצמו קודם כל כיהודים, והאזרחות הפולנית היתה משנית – לא היתה לנו בעיית שייכות כאשר המשטר הוחלף. הרוסיים נהגו איתנו כשורה. הם אפשרו לנו לנהל את העיירה, אך התייחסו בחשדנות לכל מי שהיה ציוני. לאחר זמן מה, ב – 1940, הגיע אלי אליהו הוכברג - ראש וועד-העיירה (הקומיטט), ואמר לי שהרוסים עלו עליי, ושידוע להם שאני ציוני ושאני מנסה לעבור לוילנה. הוא הציע לי לעזוב את טרוכנברוד כדי שהם לא יפגעו בי. נשלחתי מטעם הוועד ללמוד אגרונומיה בב"ס ליד לבוב. כמוני נשלחו גם גד רוזנבלט (שלמד הנהלת חשבונות), רחל צ'רנה (שלמדה להיות טרקטוריסטית - חיה כיום ברוסיה) ועוד בחור נוסף בשם מיכאל פישמן. כעבור כשנה, כשגמרתי את לימודי, חזרתי הביתה. קיבלתי עבודה בקולחוז, בהדרכה בחקלאות. בתחילה היו לי קשיים רבים, כי האיכרים הגויים לא יכלו להשלים אם כך שיהודי מדריך אותם בחקלאות. כעבור מספר שבועות התחלנו להסתדר יפה. בסך הכל הספקתי לעבוד רק חודש ימים. בתום החודש הייתי אמור להגיע לצומן כדי לקבל את המשכורת שלי. כבר תכננתי לי בראש מה בדיוק אעשה עם הכסף. אך כשהגעתי לצומן לא מצאתי שם איש. הגרמנים הגיעו לשם לפני, הפציצו את כל הסביבה, וכל התושבים ברחו. מובן שלא קיבלתי משכורת. לא נותרה לי ברירה אלא לחזור הביתה. הלכתי ברגל במשך 4 שעות עד שהגעתי לעיירה. בבית כמעט ולא מצאתי גברים. הרוסים לקחו לצבא את כל מי שהיה כשיר. נשארתי ללא משכורת וללא מקום עבודה. לא נותרה לי ברירה אלא להיכנס ולקחת חלק פעיל בהנהלת העיירה. לאחר יומיים הבנו שאנחנו מוכרחים לברוח כי הגרמנים היו קרובים מאוד ללוצק.

הבריחה למעמקי ברה"מ , 1941

כאשר הגרמנים היו מאוד קרובים ללוצק כבר ידענו שהם רוצים לפגוע ביהודים. בנוסף להרס שהם זרעו בכל מקום, הגיעו פליטים יהודים שספרו לנו על מעשיהם. ידענו שהם פוגעים בגברים, אך חשבנו שהם לא פוגעים בנשים, זקנים וטף.

החלטנו לברוח מזרחה לכיוון רוסיה. חבר טוב שלי בשם ווה אורליך בן העיירה אורליק (חי כיום בארה"ב) עבד בעיירה שלנו כמנהל חשבונות. הוא בא אליי לשוחח על המצב, והחלטנו שכדאי שאנחנו נברח. הוא החליט לנסוע בבוקר שלמחרת לאורליק, לבית הוריו, ומשם מזרחה.

לאחר שווה נסע הגיע גד רוזנבלט וטען שצריכים לברוח. זה היה בשעת לילה מאוחרת. הבנו שזהו הרגע האחרון לבריחה. הגעתי הביתה והערתי את אחי גרשון. אמרתי לו להתכונן, כי עוד הלילה אנחנו בורחים. נכנסתי לשכנים וארגנתי את כל מי שרק אפשר. במשך כמה שעות ארזנו תרמילים והתכוננו לצאת לדרך.

ההורים לא רצו ללכת. אמא שלי יצאה החוצה ובכתה: "למה אתה לוקח לי גם את גרשון...". יצחק שוסטר (האח של דוד שוסטר), שהיה שכן שלנו וגם חבר טוב שלי היה מוכן לדרך. אחותו רצה אחריו ובכתה: "איציק, אל תלך אל תשאיר אותנו לבד...". יצחק נשבר וחזר עם אחותו הביתה. לאחר מכן הוא נרצח ע"י הגרמנים – נספה יחד עם אנשי העיירה שנשארו.

יצאנו ליער קבוצה של שמונה בחורים. ביער נפגשנו עם עוד צעירים מטרוכנברוד והתאחדנו, ביניהם היתה גם סבתא דבורה. בסופו של דבר היינו קבוצה של 40 איש. סבתא דבורה הצטרפה לקבוצה כדי להגיע לרובנה. אחיה דב חי שם עם אשתו ושני ילדיו. באותו הזמן היתה שם גם פסי, אחותה הצעירה של סבתא דבורה. סבתא נשלחה ע"י אמה כדי להביא את פסי, הגיסה ושני הילדים הביתה לטרוכנברוד.

הגרמנים הפציצו את היער. שכבנו כל היום מתחת לעצים ועם רדת החשיכה יצאנו לדרך. לא ידענו בדיוק לאן אנחנו רצים, אבל הכיוון היה מזרחה. הגענו לעיירה קלבן שהיתה במרחק של כ- 20 ק"מ מרובנה. ברובנה היו: דודים שלי נחמן ושעיה כץ, אחי יצחק, דוד ברל, משפחתו ופסי. אבל לא יכלנו להיכנס לרובנה. הגרמנים הקדימו אותנו. כל רובנה בערה באש. פנינו לכיוון אחר.

הצבא הרוסי עצר אותנו בכל פעם. הלכנו בשבילים נידחים ודרך עיירות עד שהגענו לגבול הישן של פולין רוסיה – נובוגרד-וולינסק (עיר הולדתו של סבתא לובה).

נכנסנו לבית-ספר להתרחץ ולנוח, אבל האווירונים הגרמנים הפציצו את בית-הספר.

תוך כדי הבריחה התחלנו להתפצל. בשלב זה היינו כ- 15 איש. השוורצים שמעיה, שמואליק ומאיר שוורץ (האבא של קרול), האנטוורגים, הרוטנברגים (אחי גרשון ואני) סבתא דבורה וברל פרימן שהיה שכן שלי.

היו לנו סוסים ועגלה וחלק מאתנו שהיו בורסקאים הביאו איתם עורות. חילקנו בינינו את הרכוש הדל שהיה ברשותנו. והמשכנו לקייב. חלק מאיתנו גויס לצבא וחלק המשיכו למקום אחר.

כאן אני מדלג על תקופה של כחודש ימים בערך כאשר הגענו לאמצע אסיה (שרדני-אזיה) - בסמרקנט טשקנט.

תכננו לעבור את הגבול לאירן ומשם לישראל, אבל בינתיים היינו מוכרחים לחפש עבודה כדי להתקיים. בשלב זה היינו יחד 4 אנשים: סבתא דבורה, לייב דיק, אחי גרשון ואני. בפרק זמן קצר של הבריחה סבתא דבורה לא היתה איתנו, אבל בסופו של דבר היא מצאה אותנו - כך שגרנו ארבעתנו בזירבולק.

חיפשתי עבודה במשרד החקלאות. פגשתי רוסי אחד וסיפרתי לו שאני אגרונום ומחפש עבודה. הוא שאל אותי אם אני יודע לבנות, אבל אני לא בניתי אף פעם. הרוסי הבטיח שהוא ילמד אותי כיצד לבנות. הבאתי איתי את לייב, שהיה חייט, ואת גרשון, שהיה בורסקאי. נפגשנו עם הרוסי והוא "הפך" אותנו לבנאים. המשימה שלנו הייתה לבנות תחנה של מכבי-אש. הרוסי לקח אותנו למקום העבודה, נתן לנו חומרים, לימד אותנו כיצד לבנות בלבנים וכיצד להכין טיח. בכל יום קיבלנו מנות לחם, ולאחר שבוע קבלנו גם משכורת. היינו חסרי כל, וכדי להתקיים עסקנו במסחר - פשוט מכרנו כל מה שרק יכולנו: מכרנו את הלחם שקיבלנו כל יום ויחד עם המשכורת - יכולנו לקבל דירה, קנינו סיר לבישול וגם אוכל (סבתא דבורה, בישלה לנו את הארוחות). כך הצלחנו להחזיק מעמד במשך תקופה מסוימת עד שלייב, שעבודת הבנאות היתה מאוד קשה לו, נשבר.

הוא הלך, חיפש ומצא עבודה כחייט אצל האנ.ק.ב.ד. (המשטרה העממית לבטחון) לייב הרוויח היטב כחייט. ואנחנו השתכללנו - נסענו לסמרקנט, קנינו שם וודקה ומכרנו אותה... עד שיום אחד גייסו אותי לצבא.

בצבא האדום – הצבא של בריה"מ, 1942

הייתי בקזחסן. התנאים היו קשים מאוד. היה קור נוראי. חיילים רבים חלו בטיפוס, והאחרים שהיו בריאים - נשלחו לחזית הרוסית-גרמנית ולא חזרו יותר, כי הם נהרגו בקרבות. גם אני חליתי בטיפוס. שכבתי בבית חולים. היה ברור שהמצב גרוע, ושגרוע יותר להיות בריא ולהישלח לחזית - כי משם לא חוזרים.

בינתיים הבראתי ושלחו אותי לקורס קצינים. לאחר חודשיים בקורס קיבלתי דרגת סגן. יום אחד הודיעו לי ולעוד חמישה קצינים שמעבירים אותנו ליחידת פנטופילובסקי-דביזיה. זו היתה דביזיה מובחרת. לקחו אותנו בלילה בג'יפ ונסענו. לא ידענו לאן. היה קר וחשוך. בסופו של דבר הגענו למפקדת הדביזיה.

אחד אחד הוכנסנו לראיון. עד שהגיע תורי הספקתי "לעשות חושבים" והחלטתי שעדיף לי להתגייס לצבא הפולני שהתארגן - צבא אנדורס. היה ידוע שצבא אנדורס אמור לנסוע לאירן ומשם לישראל - שם היתה כוונה להקים בריגדה פולנית.

נכנסתי למשרד. ישב שם קפטן שנראה לי כיהודי. הוא התחיל לראיין אותי. סיפרתי לו שאני יהודי מפולין, ובקשתי ממנו לעזור לי להגיע לצבא הפולני. הקפטן הסתכל עלי, לא אמר דבר מלבד "חופשי". לאחר חודש ימים חלק מהפלוגה יצאה לחזית. קראו לי ואמרו שאני משוחרר מהצבא הרוסי, ומועבר לצבא העבודה "רובוטישה בטליון".

הייתי מרוצה שאני לא יוצא לחזית אבל התאכזבתי כי לא יכלתי לעבור לצבא הפולני. הובאתי לרכבת. ברכבת פגשתי יהודים רבים ואוקראיניים, שהמשותף לכולנו היה היותנו אזרחים פולנים ולא רוסים. הובאנו מזרחה לכיוון אורל-לסברדלובסק.

היה לי קצת כסף ובדרך יצרתי קשר עם חבר מבוקובינה. כשהגענו לאוזבקיסטן קנינו טבק, כי נודע לנו שבאורל יש לטבק ערך רב. עשינו לנו קופה משותפת והחלטנו שנהיה שותפים. בנסיעה חליתי. קיבלתי חום גבוהה. הורידו אותי מהרכבת והכניסו אותי לבית חולים. שכבתי שם כ- 8 ימים. כששחררו אותי פניתי לקצין העיר, ספרתי לו מה קרה, ושעלי להגיע ליחידה שלי. נתנו לי קצת כסף ואמרו לי שהיחידה שלי הגיעה ל"אורל-מש" - ביח"ר לטנקים, מהגדולים בברה"מ. הייתי חלש ורזה. כשהגעתי ל"אורל-מש" הסתבר שהיחידה שלי הועברה למקום אחר, ושרק באוטובוס שיוצא למחרת בבוקר אוכל להגיע אליהם.

למחרת יצאתי לדרך. הנסיעה היתה בטובה (גיונגל) והדרך היתה דרך של קורות עץ, באורך של 200 ק"מ. לאחר שמונה שעות הגענו. מצאתי את חבר שלי. כולם הסתכלו עלי ואמרו לי שאני אידיוט שבאתי. הם סיפרו לי שמהמקום הזה לא יוצאים חיים

והציעו לי להסתלק לפני שרושמים אותי. כולם היו במצב נוראי, רזים ולבושים בבלוי סחבות. ביקשתי כסף מחבר-השותף שלי, אבל הוא סרב. הוא טען שמצבי יותר טוב משלו. למזלי החברים האחרים שכנעו אותי לתת לי סכום כסף.

המשך הנדודים בברה"מ, עד תום מלחמת העולם

חזרתי לסבבלוסק והגעתי למפעל "אורל-מש". בביהח"ר היו אולמות ובהם מיטות שבהן ישנו הפועלים. פגשתי מספר אוקראינים, שיעצו לי לא להירשם לעבודה במפעל. הם הציעו לי להתחבר אליהם ולעסוק במסחר.

לאחר זמן מה שמעתי מחבר שבסברדלובסק יש מחלבה למוצרי חלב ושמנהלת כוח האדם שם היא יהודיה. הוא הציע לי ללכת למחלבה, לספר לה שאני יהודי ולנסות להשיג לנו עבודה. למחרת הלכנו יחד שלושה בחורים (השניים היו גויים אוקראינים). הגעתי למחלבה, מצאתי את הבחורה. סיפרתי לה שאני חייל משוחרר יהודי, וביקשתי שתתן לי עבודה בביהח"ר. לאחר מספר רגעים אמרה לי הבחורה שיש לה עבודה אבל לא אוכל לעבוד לבד. היא גם שאלה אותי היכן עבדתי קודם. סיפרתי לה שהייתי בנאי ושיש איתי שני בחורים הממתיינים בחוץ. וכך התחלנו לעבוד במחלבה, ובלילה המשכנו לישון בביהח"ר לטנקים. במחלבה הצלחנו להרוויח הרבה: כל יום קיבל כל אחד מאתנו דיוק - מנה של שמנת, גבינה וכל מיני דברי חלב אחרים. את המנות שקיבלנו מכרנו בשוק, וכך הרווחנו כסף. יום אחד הציעו לנו לעבוד כסבלים. היה עלינו לעזור לנהג משאית להוביל סוכר מתחנת רכבת לביהח"ר. בדרך חזרה מכרנו שק סוכר וכך שוב קיבלנו כסף.

לאחר חודש חודשיים, כאשר ראיתי שמצבי טוב, כתבתי מכתב לזירבולק - לגרשון ודבורה. הם ענו לי בתשובה שהם מתכוונים לנסוע עם צבא אנדרס הפולני לאירן. מובן שהתחלתי לתכנן כיצד להגיע אליהם. לא יכולתי לנסוע ממקום למקום בלי רשיון. בסופו של דבר הצלחתי תמורת כסף רב, יחד עם עוד חבר שפגשתי, לסדר אישורים שאנחנו משוחררים לזמן בלתי מוגבל מהצבא.

יום אחד כשטיילתי בקרבת ביהח"ר ראיתי פנים מוכרות. התקרבתי והנה הסתבר שהאיש הוא אינשל פרימן. הוא נראה כמו מת: חולה, רזה וחיוור. נפלנו זה בזרועות זה ובכינו. הוא היה במצב נואש. סיפרתי לו על אחיו ברל (אינשל לא היה בבית כשברחנו). הבאתי לאינשל אוכל וטפלתי בו עד שהתאושש. כאשר סיפרתי לו שאני נוסע לזירבולק הוא בכה. נתתי לו כסף ונפרדנו.

יצאתי לדרך עם החבר שלי. עלינו על רכבות באופן בלתי חוקי. בכל מקום שהיתה בו ביקורת ברחנו. בדרך איבדתי את החבר שלי ונשארתי לבד. לאחר חודש ימים של נסיעות ברכבות הגיעה הרכבת לזירבולק, אבל לא עצרה שם. כשהבנתי שהרכבת לא עוצרת בזירבולק קפצתי ונחבלתי קשות. כאשר מצאתי את לייב, גרשון ודבורה - הייתי חבול, פצוע ומדמם.

בזירבולק עברנו חוויה מאוד לא נעימה: אחי גרשון נסע לסמרקנט, שם הוא מצא את איינשל אח של לייב. הוא הביא אותו אלינו. איינשל היה מוזנח ומלא כינים, טיפלנו בו. הוא סיפר לנו על אחיו ואחותו - וגרשון נסע שוב והביא אותם. לא יכלנו להסתדר כולנו יחד ונפרדנו - גרשון דבורה ואני בנפרד, ולייב עם שני אחיו והאחות בנפרד. היתה להם בעיה קשה, כי הם רבו ביניהם כל הזמן. החזרנו את לייב אלינו, כי הוא היה אומלל איתם. איינשל הלך לא.ק.ב.ד. והלשין עלינו: שאני ברחתי מהצבא ושסבתא דבורה עוסקת בשוק השחור. כלאו אותנו בבית-כלא ושחררו אותנו רק תמורת כסף רב.

ב- 1943 גייסו אותי שוב לצבא הרוסי. הפעם גייסו גם את אחי גרשון. כשהיינו ברכבת שמעתי ששולחים אותנו הישר לחזית. החלטתי שעלינו לברוח. בלילה הרכבת עצרה לא רחוק מסמרקנט. אמרתי לאחי ללכת אחרי. ירדנו מהרכבת, וכאשר השומר לא ראה אותנו חמקנו הצידה.

הגענו לסמרקנט ברגל, ושאלנו על משפחות יהודיות. אמרו לנו שבעיר העתיקה יש יהודים. בלילה הגענו למשפחה יהודית (לבעל קראו מקס). הם קבלו אותנו מאוד יפה, נתנו לאכול, להתרחץ ומקום לשון. לא יכולנו להמשיך. אמנם היה לנו כסף, אבל לא היו לנו תעודות. בינתיים נודע לנו שיש עוד שני בחורים יהודיים בלתי לגליים (לא חוקיים) שמצאו עבודה בכפר כחוטבי עצים. נסענו לשם ועבדנו איתם עד שקבלנו תעודות. בלילות ישבנו סביב מדורה ואכלנו תפוחי-אדמה. פעם שחטנו עז ואכלנו אותה. שם פגשנו שני אחים בשם מוטל ומשה, שמאוחר יותר גרו בקרבתנו ברחוב סוקלוב בחולון. בלילות היתה לנו בעיה לישון, כי שועלים הקיפו אותנו ויללו כל הלילה. היינו חייבים לשמור על המדורה לבל תכבה.

לאחר שקבלנו את התעודות שלנו עברנו מסמרקנט (שם פגשנו גם את אתל - חברה של סנדר דקל) למלוטינסק. עבדנו שם כמלוויים של קרונות תבואה שהובלו ממלוטינסק לטשקנט. תפקידנו כמלוויים היה לשמור על קרון של 50 טון תבואה לבל לא יגנבו ממנו בדרך. אבל מאחר שבכ"ז הצליחו לגנוב מאתנו - מכרנו גם אנחנו מן התבואה (ככל הניתן) כדי שיהיה לנו כסף לכסות את מה שנגנב. באחת ההובלות לא נתנו לנו להשתחרר ואמרו שרק למחרת בבוקר נוכל לקבל קבלות. בלילה בדקתי את הקרון שלנו והסתבר שחסר לנו תבואה. שלמתי כסף לשומר מקרון אחר כדי

להשלים את מה שחסר, אך הוא תפס אותנו ורצה לקחת אותנו למשטרה. לקחתי את גרשון והסתלקנו לכיוון השער. בשער היתה שומרת. סיפרנו לה שאנחנו צריכים להיכנס לשירותים. נכנסנו למבנה שהיה שם וברחנו מהצד השני. עלינו לרכבת וחזרנו למלוטינסק, שם חיינו במחתרת. כתבנו לסבתא דבורה והיא הגיעה אלינו למלוטינסק.

1945 - לפני סוף המלחמה - נסענו לסמרקנט, ושם השגנו תעודות חדשות. בסמרקנט חיינו במשך חצי שנה בבי"ס. היינו השומרים של ביה"ס. בנוסף לכך עסקתי גם בהגדלת תמונות.

לבוב, 1945

המלחמה הסתיימה. קמנו ונסענו חזרה מערבה. הגענו לאוקראינה - ללבוב. בלבוב מצאנו את דוד ברל (של סבתא דבורה). אשתו ושני ילדיו נספו. כשמצאנו אותנו הוא היה נשוי שנית לסוניה. מלבוב המשכנו לפולין. רצינו לחזור הביתה. נודע לנו שאין למה לחזור. האוקראינים שרפו והשמידו את העיירה שלנו. הם מחקו אותה מעל פני האדמה, חרשו את אדמותיה, וטענו כי מעולם לא היה שם ישוב יהודי.

ארגון "הבריחה" והעלייה לארץ

ביטום

הגענו לביטום (ליד קרקוב) – והשתכנו בבנין של קיבוץ "דרור". חברי, צבי נצר מקיבוץ "גרוכוב" שליד וורשה, הצליח להגיע עם צבא אנדרס לפלסטינה (ארץ ישראל). עם תום המלחמה חזר שוב לפולין, כדי לארגן את ארגון הבריחה. כאשר נודע לו שהגעתי לקיבוץ "דרור" – התקשר אליי, ובקש שאבוא אליו לקרקוב. בקרקוב צבי גייס אותי לבריחה.

ואלבז'יך

דבורה וגרשון נשארו בביטום ואני נשלחתי מטעם ה"בריחה" לואלבז'יך, שהיתה בה נקודה של ארגון הבריחה. היינו קבוצה של 5-6 בחורים. כל אחד מאיתנו היה שייך לתנועה אחרת (דרור, נוער ציוני, מזרחי, הקבה"א). תפקידנו היה לארגן פליטים יהודים, ולחצות איתם בסתר את הגבולות – מפולין, דרך צ'כוסלובקיה ואוסטריה, לגרמניה. בגרמניה, במחנות הפליטים שהוקמו, הכשרנו אותם לעלות ארצה בעליה הלא חוקית. לאורך הגבול היו נקודות של ארגון הבריחה וכל אחד מאיתנו היה אחראי על אחת מהן. בראש הקבוצה שלנו עמד אברהם שדה (שנפלד) מהשומר-הצעיר.

התפקיד שלי היה להביא קבוצות פליטים יהודיים לנקודת הגבול. שם היינו מכינים ומלמדים אותם איך להתנהג בזמן חציית הגבול, איך לדבר (מה להגיד ומה לא), מה מותר לקחת ומה אסור, ועוד דברים חשובים כולל הסיסמא. ההכנות נמשכו עד 23:00 בלילה – שעה שבה אמורים היינו לצאת לכיוון הגבול ולחצות אותו. בכל מקום היה מדריך גוי שקיבל תשלום בעד כל יהודי שעבר את הגבול. מאחר ולא רציתי לסמוך על המדריך הגוי הלכתי בעצמי כמה פעמים לבד, למדתי את הנתים שהוביל מהצד הפולני דרך הגבול אל הצד הצ'כוסלובקי – שם היה עלינו למסור את הפליטים לאנשי הבריחה שעבדו בצד השני. לאחר שעברתי עם הפליטים את הגבול – הייתי צריך להספיק לחזור ולחצות חזרה את הגבול לכיוון פולין. היציאה מהנקודה היתה מאוד מרגשת. לעיתים האנשים איבדו זה את זה. היו תינוקות ולעיתים צריך היה לתת להם זריקות הרדמה, כדי שלא יבכו בדרך.

בדרך היו מכשולים כמו נהר, הר, סלעים, יער. היינו צריכים לחצות את הגבול במשך כ- 6 שעות של הליכה ומנוחה עד אור הבוקר. כל כמה קילומטרים היינו נחים חצי שעה. היו לנו סימנים מוסכמים. אסור היה לדבר, אסור היה לעשן, אסור היה להדליק אש.

כשלמדתי היטב את הדרך הובלתי לבד את הקבוצות. היו פעמים שהיו תקלות בדרך ולא יכולנו לעבור את הגבול. לעיתים הגענו עד לגבול ומצאנו שם את משטרת הגבול. היינו צריכים לחכות שעות עד שאנשי המשטרה הסתלקו, או שניצלנו את זמן החלפת המשמרות כדי להתגנב ולחצות את הגבול. בדרך חזרה, עם עלות השחר, הייתי עובר את אותו המסלול בדרך חזרה. בדרך נמצאו חבילות שהאנשים השאירו כי לא יכלו לסחוב אותם מרוב עייפות. לעיתים אפילו הושארו חבילות עם כסף ושטרות. חשוב היה לפנות ולהסתיר את הכל, כדי שלא יישארו סימנים שיעידו על כך שהיתה כאן שיירה שחצתה את הגבול. כשהנתיב היה מתגלה - נקודת המעבר הזאת היתה "שרופה", כלומר: ידועה למשטרת הגבול. היו לנו שתי נקודות שעברנו בהן לסירוגין: נובגרודק ופרידלנט. כאשר מקום אחד "נשרף" - היינו עוברים לנקודה השנייה וחוזר חלילה.

הדרך אל הגבול היתה ארוכה וקשה, לאחר חצי שנה התחלתי לשכור בכסף רב משאיות של הצבא האדום (עסקאות פרטיות עם נהגי הצבא האדום שרצו להרוויח עוד קצת כסף). בחצי הדרך לגבול היינו מעלים את האנשים על המשאיות ונוסעים איתם קרוב מאוד אל הגבול.

באחת הפעמים, כשהעברנו ילדים, הצטרף אלי אברהם שנפלד (שדה). העברנו כ- 80 ילדים בגיל 10, 12. על כך מספר אברהם שנפלד בספר הבריחה:

"יצאנו ביום ברכבת עם דגלי תנועות-הנוער. היה זה טיול נחמד. ביקרנו בבית ילדים בסמוך לגבול. אחרי שה'חברה' בילו שם כל היום, נשארנו ללון. בערב יצאנו בכיוון הגבול... התחלנו לרדת מההר. למטה היו כמה בתים של פולנים ואחריהם יער. ביער היתה שורת עצים כרותים. זה היה סימן-הגבול... כשהתקרבנו לבתים ראינו שעוד היתה תנועה על יד הבתים, מה שלא היה רגיל בשעה מאוחרת שם. החיילים ערכו שם קומזיץ ביחד עם תושבי המקום... החלטנו לחכות עד שהם יסעו, והיתר ישכבו לישון ואז נעבור את הגבול. בינתיים הזמן חולף, ה'חברה' רועדים מקור, הטל כיסה את כולם והחיילים לא ממהרים... החיילים ישבו בעגלות והתחילו לירות באוויר. היו שם צחוק וצריחות-שמחה ואצלנו ה'חברה' רעדו במקצת... שכבנו ככה קרוב לשלוש שעות. בכל פעם עברו כדורים מעל ראשינו. באותו הרגע לא פחדתי כלל שמא ניפול בידיהם. פחדתי רק מכדור תועה... החיילים עברו מבלי להשגיח בשום

דבר. עברו שני 'חברה' בין הבתים וראו שכולם ישנים. העברנו מהר את ה'חברה'. כשהגענו לגבול כבר האיר הבוקר".

בפעם אחרת העמסנו 100 פליטים על ארבע משאיות. בגבול היה מארב של חיילי משמר-הגבול. הם ירו עלינו, פקדו עלינו לעצור, ואסרו את כולנו. הובלנו למטה שלהם, שם הוכנסנו לבית-כלא שהיה עליה גג גדולה וסגורה. היו צעקות ובכי, ורק לאחר זמן מה הצלחנו להרגיע את כולם. נתנו להם הוראה לשתוק, לא לדבר ולא לספר דבר. הבטחנו להם שהכל יעבור בשלום. למחרת הגיעו אלינו חוקרים והתחילו לחקור את כולם: לאן פנינו מועדות? מה רצוננו? מי המדריך? ...

הם חפשו בעיקר את האחראי - את המדריך. הרבה ידעו מי אני, אבל אף אחד מהם לא הסגיר אותי. היה שם ילד בן 10 עם אביו, והייתי בטוח שהוא יסגיר אותי, כי הוא הסתכל עלי. לאחר מכן סיפר, שהוא ידע שאני המדריך אבל לא רצה לספר. חקרו אותנו במשך 3-4 ימים. כדי לרומם את מצב הרוח שרנו את התקווה ועוד שירים עבריים שידענו. שרנו בקול ואנשים שעברו ברחוב נעצרו והקשיבו לנו. היינו מעודדים כי ידענו שבחוץ מנסים לשחרר אותנו.

ואומנם הנהלת הבריחה, בראשה צבי נצר, עשתה את המקסימום שאפשר בממשלת פולין. לבסוף בעזרת כסף רב ושידולים שוחררנו, והחזירו אותנו לואלבז'יך. ולואלבז'יך הפכה לנקודת גבול זו שרופה, ולא יכולנו לעבור שם. נתנו לנו חופש לבלות כמה ימים ולאחר מכן החליטה ההנהלה שעלי לעבור לקלצקו, שהיתה מרוחקת כ- 60 ק"מ לואלבז'יך.

טקס נישואין

כאשר הייתי בואלבז'יך התקשרתי לביטום כדי לבקש מדבורה ומגרשון שיבואו אלי. דבורה הגיעה לואלבז'יך, אך אחי לא. אחי גרשון (שנקרא אז גולדנברג ואני יוספוביץ) היה בית"רי עוד לפני פרוץ המלחמה. ללא ידיעתי גויס ע"י אנשי אצ"ל, עבר את הגבול ונעלם. הייתי מאוד מרוגז. אחי היה מאוד יקר לי ודאגתי לו מאוד. בואלבז'יך מצאנו זוג חברים שלנו מזירבולק, ריבה ומוטלה, ועברנו לגור אצלם. היינו בחברת קיבוץ של הפועל המזרחי. קיבוץ = זאת אומרת: בניין שבו היו חדרי בנים, חדרי בנות, חדרי משפחה, חדר אוכל משותף, מזכירות, הנהלה. ואם הבניין היה מלא עד אפס מקום היו משכירים בניין נוסף וכך הלאה. חברי הקיבוץ החליטו להשיא אותנו כדת. ביום זה הייתי בחופש והלכתי לראות משחק כדורגל (רוסיה נגד פולין). הם שלחו את יצחק מהשומר הצעיר להביא אותנו.

יצחק הגיע רכוב ע"ג אופנוע. דרש שנתייצב למסיבה, כמו-גם דרש מאיתנו להתלבש בלבוש חגיגי. לא הבנו בדיוק מה העניין, אבל עשינו כל מה שנדרשנו. הגענו לקיבוץ ואז הסתבר לנו שהכינו לכבודנו חופה. מצאנו שם חברים שלנו, שולחנות ערוכים וכל מה שפחות או יותר נחוץ לטקס נישואים. אחד מחברי הקיבוץ קידש אותנו ונתן לנו כתובה. לא היתה לי טבעת וחבר אחר מהשומר-הצעיר נתן לי טבעת שהיתה מונחת אצלו בכיס (היתה טבעת נישואין שלו). טבעת שעד היום סבתא עונדת את הטבעת הזו.

קלצקו

בקלצקו הייתי יחד עם יוסף דן מרכז וגזבר הנקודה. הנקודה היתה גדולה יותר מואלבזיך. הצוות היה גדול יותר. גרנו שם בדירה שכורה. שבוע שבועיים אחרי שהגענו לקלצקו היה שם פוגרום. האנדקים (נאצים פולנים) הרגו כ- 30-40 יהודים. בנוסף לכך היו מקרים שאנדקים התנפלו על שיירות של פליטים יהודים והרגו בהם. היינו במתח רב. קבלנו נשק, ולמדנו להשתמש בו. באחת הפעמים חבר שלי, ישראל רדלניק, בדק את הנשק במשרדו כדי ללמוד אותו. הוא פלט כדור. חברו מקס נפגע מהכדור, אך למזלו נפצע רק ביד. בינתיים בפרג שבצ'כוסלובקיה קרתה תאונת דרכים. שליח מפ"ס מהארץ, ברזילי, נפצע קשה ואיתו נפצע גם טוביה כהן (גם הוא שליח השוה"צ, מקיבוץ עמיר). הם הובאו אלינו הביתה ושהו אצלנו עד שהחלימו מהפציעה. צבי נצר ואנטק צוקרמן הביאו לנו כסף רב, כדי שנוכל לשחד את שוטרי הגבול. עם הזמן המעבר הלא חוקי בגבול נעשה קשה יותר. למזלנו הצליחו מאמציהם הרבים של שאול אביגור, אפריים דקל ועוד פעילים להגיע להסכם עם ממשלת פולין לתת לנו מעבר חוקי בגבול. בזמן זה היתה עזיבה המונית מפולין לאוסטריה דרך צ'כוסלובקיה. באוסטריה היו מחנות מעבר. חלק מהפליטים הועברו לגרמניה, חלק הועברו לאיטליה וחלק נשארו באוסטריה. 1946 - בגרמניה היה מחנה פליטים בשם פרנבלד. אנשים שחזרו משם לקלצקו ספרו שהמצב שם מאוד לא טוב. מהם נודע לי על אחי גרשון. מסתבר שהוא היה בווקשייט (מחנה פליטים גדול באוסטריה), ומשם עבר לפרנבלד בגרמניה - שם פגש את אחינו הגדול יצחק. בינתיים פנו אלי עם הצעה שנעלה לארץ ישראל בעזרת סרטיפיקטים. בחרתי להגיע לפרנבלד ולא לעלות לארץ, בשל הידיעה שהאחים שלי בפרנבלד וגם משום שדבורה היתה בהריון.

איחוד - מוצא את אחי, איציק וגרשון ואת בן דודי אברהם

וינה

העברתי את התפקיד ויצאנו לדרך. הגבול היה סגור ונאלצנו לחצות באופן לא חוקי את גבול פולין - אוסטריה. הגענו לוינה. פגשנו שם יהודים פליטים מארצות שונות (גרמניה, הונגריה, פולין ועוד). כולם היו במצב נורא ואיום: מלוכלכים, חולים, מלאי כינים ורעבים. היה סבל נוראי בכל מקום.

מוקשייט לפרנבלד

עזבנו את וינה והגענו לוקשייט. שם פגשנו את מוטל וריבה, החברים שלנו מואלבז'יך. משם המשכנו בשיירות לזלצבורג. הדרך היתה קשה. המשאיות היו דחוסות. לא היה אוויר, דבורה שהיתה בהריון ולא רגילה לתנאים הרגישה לא טוב, הגענו לזלצבורג ומשם לפרנבלד.

סוף סוף בפרנבלד. נפגשתי עם אחי הבכור יצחק ועם אחי הצעיר גרשון. אחי יצחק היה מפקד קיבוץ בית"ר. נשוי בשנית לריבה, שגם היא היתה בהריון. אחי גרשון גר אצלם. בפרנבלד מצאתי גם את בן דודי אברהם כץ.

מוצא בן דוד נוסף - אהרון כץ

השארתי את דבורה בפרנבלד וחזרתי דרך פרג, צ'כוסלובקיה, לקלצקו. המשכתי לעבוד כגזבר. קיבלתי מההנהלה דולרים, אותם היה עלי להחליף לכסף פולני. עם הכסף הזה שילמנו משכורות לאנשי הקבוצה. בעיקר נזקקנו לכסף כדי לשחד את המשטרה ואנשי הגבול, כדי שיעזרו לנו להבריח את הפליטים. יום אחד סיפר לי משה רוזנצוויג שבאחד הקיבוצים בנידרשלזי יש מזכיר קיבוץ בשם אהרון כץ, לשמע השם הגבתי בהתרגשות רבה - כי הוא בן דודי ולא ידעתי עליו דבר, אם ניצל או נספה במלחמה. התקשרתי אליו בטלפון. ההתרגשות היתה רבה.

החלטנו שאגיע לבקר אותו. מצאתי את אהרון נשוי ליוכבד ולהם בן קטן בשם נתן. סיפרנו זה לזה את כל קורותינו. אהרון ויוכבד בקשו להצטרף אלי ולהמשיך לכיוון גרמניה. נתתי לאהרון סכום כסף, לקחתי איתי את יוכבד וחזרנו לקלצקו. אהרון נשאר להעביר את התפקיד למישהו אחר. נתן היה כבן שנתיים שלוש. הוא היה במוסד של ילדים ועלה עם עליית הנוער.

בקשתי מההנהלה שתשחרר אותי. הייתי צריך למסור את הבית, הכסף והנשק (חרבות של גנרלים, רובים ועוד). הנשק היה נשק של חיילים יהודים מהצבא הפולני. הם מסרו לנו את הנשק, כי לא הרשו להם לחצות את הגבול כשהם חמושים. בדרך זו התאסף בביתנו מחסן נשק שהיה בעל ערך רב. עשו לי מסיבת פרידה גדולה. אהרון הגיע והתחלנו את מסענו לגרמניה.

בחזרה לפרנבלד

בסוף שנת 1946 נסענו אהרון, יוכבד ואני לצ'כוסלובקיה ומשם לאוסטריה. באוסטריה הגענו לזלצבורג ומשם להוכולד. בהוכולד נפרדנו. אהרון ומשפחתו נסענו לרוזנשטט (שם היה קיבוץ של מפא"י) ואני המשכתי לפרנבלד. בפרנבלד גרתי עם האחים שלי. היתה צפיפות גדולה. גרנו 6 אנשים בחדר אחד. כולנו היינו שייכים לתנועות שונות, ולכולנו דעות פוליטיות שונות. אחי היו אנשי בית"ר. אני הייתי איש דרור. אבל הסתדרנו יפה.

כאיש "בריתה" לא התייחסתי לשייכות תנועתית, כי התרגלתי לעבוד עם אנשים מתנועות שונות. מצב זה נמשך גם בארץ - בעבודתי בסוכנות היהודית ואח"כ גם במחלקת הקליטה.

ב 28/1/1947 – במזל טוב נולד בנו הבכור מוטי, קראנו לו מרדכי, ע"ש אבי ז"ל שנרצח ע"י הנאצים.

בשלב זה איבדתי את הקשר עם ארגון הבריחה, והייתי מנותק מהם למשך מספר חודשים. לא עבדתי, חיינו מכסף שהיה לי ומחבילות מזון שקבלנו במחנה.

יוצרים קשר עם המשפחה בארה"ב

במחנה פלדרפינג היה בן עיירה שלנו בשם יצחק קרמן. הוא סיפר לנו שהגיע למחנה שלהם קצין מצבא ארה"ב וחיפש ניצולים ממשפחות קופרשמידט שבטרוכנברוד. זה היה בן דוד של דבורה. הוא השאיר כתובת שלו. לא נפגשנו, אבל כתבנו מכתב וכך יצרנו קשר עם משפחתה של דבורה שבארה"ב. הם שלחו לנו כסף וחבילות, ובקשו שנבוא אליהם לארה"ב. סירבנו כי רצינו לעלות לארץ-ישראל.

בינתיים הגיע אלי שליח מטעם הבריחה, וקרא לי להתייצב בפני הנהלת הבריחה שבמינכן. נפגשתי שם עם שני שליחים מארץ ישראל (אחד מהם בשם ישראל כרמי. היה לאחר קום המדינה המזכיר הצבאי של הנשיא הראשון חיים ויצמן). הם סיפרו לי שצבי נצר פנה אליהם בבקשה לחפש אותי בפרנבלד, לבדוק מה קורה איתי

ולדאוג לי. הם הציעו לי שתי הצעות: לעלות ארצה עם דבורה ומוטי (בעלייה בלתי לגלית) או להישאר ולעבוד בבריחה. החלטתי שלא אוכל לעלות עכשיו עם תינוק קטן ועדיף שאשאר לעבוד. הם נתנו לי במתנה 20,000 מרקים עבור הולדת התינוק. חזרתי שמח הביתה.

הוכלנד

לאחר זמן מה הוצבתי בנקודה של הבריחה שהיתה במרחק של כ- 20 ק"מ מפרנבלד - מושבת הוכלנד. היו שם שני קיבוצים חקלאיים. אחד של דרור והשני של השומר הצעיר, איתם היינו בקשרים טובים. היתה שם נקודת בריחה וגם קורס של "ההגנה". מטרת הקורס - לאמן את הפליטים כחיילים, כך שכאשר יגיעו לא"י יוכלו להילחם.

בהוכלנד ריכזתי את המוסך שבו תקנו משאיות של הבריחה. היינו שם חצי שנה. כל מעשינו היו בלתי חוקיים. היתה תנועה שוטפת ומואצת של פליטים.

גרסטריט

הקמנו עוד נקודה בגרסטריט, שהיה מחנה צבאי גרמני. לאחר שארגנו את המחנה, הכנו את הפליטים שהוכנסו לשם ל"יציאת אירופה" - "אקסודוס". הגיעו לגרסטריט עולים מכל מחנות הפליטים שבגרמניה כדי לעלות ארצה. הכנו להם תעודות, כסף, בגדים ועוד. מהמחנה הם הועברו במשאיות למרסי, עיר נמל בצרפת. את אחי גרשון, שהיה נהג בברה"מ, צרפתי כנהג לשיירה שהובילה את הפליטים למרסי. נסעתי מספר פעמים עם אחי למרסי. במרסי הכנו את הפליטים לעלות לאוניה. כש"אקסודוס" יצאה לדרך, הבריטים תפסו את האנייה ולא נתנו לה להתקרב לחופי ארץ-ישראל. לאחר תלאות רבות הוחזרו הפליטים היהודים לגרסטריט. מצב הרוח היה קשה מאוד. לאחר שנרגעו המשכנו לשלוח אותם לכיוון הארץ, אך בקבוצות קטנות יותר, חלק הגיעו ארצה וחלק נתפסו ע"י הבריטים ונשלחו לקפריסין.

הידיעה על הקמת מדינה יהודית

1948 - היה חורף בגרסטריט, בלילה הגיעו אלינו שליחים, העירו אותנו, וספרו לנו שהוחלט על הקמת מדינה יהודית. בארץ התחילו המאורעות. שלחנו קבוצות פליטים צעירים שגויסו כחיילים ואומנו ע"י אנשי ההגנה במחנה. בחודש יוני החלטתי שאני מוכרח לעלות ארצה. הגענו למרסי ושם עלינו על אנייה שהביאה אותנו לארץ ישראל.

העלייה לארץ ישראל

עלינו ארצה באניית מלחמה של הנשיא רוזוולט. כולה היתה עשויה פלדה. בפנים היו תאים צפופים זה ליד זה וזה על זה, כדי שאפשר יהיה לאכלס את כולנו. היו שם אנשי הגנה צעירים שעלו להילחם במלחמת השחרור ועוד שלוש משפחות (ביניהן אנחנו) עם ילדים קטנים.

כשהפלגה התחילה - דבורה ומוטי חלו במחלת ים. היה חום נוראי. לא היה מה לאכול. היו רגעים שחשבנו שלא נצליח להגיע ארצה. דבורה שכבה כל שמונת הימים של ההפלגה. טפלתי בה, במוטי ובעוד אחרים נוספים שחלו.

בינתיים הכינו אותנו למצבי חירום שונים: כיצד להתנהג במקרה של הפצצות מהאוויר וכדומה. כאשר יצאנו מימי קפריסין ציפינו לראות את החוף של ארץ-ישראל. אבל נאלצנו לסגת כי התקרבה אלינו אניית מלחמה מצרית. רב החובל האיטלקי, שהיה מיומן, תמרן את האנייה הלוך וחזור כדי לברוח מהאויייה המצרית. כך הסתובבנו לילה שלם מבלי יכולת להתקדם. היינו בפחד נוראי. טוב שהיו שם בחורים צעירים ובעיקר מפקדי הפלמ"ח, שהיו נועזים ואופטימיים, והם עזרו לנו להתגבר על הפחד.

למחרת היתה הפוגה בקרבות. השמחה היתה גדולה. המשכנו הלאה לחופי ארץ-ישראל. עברה יממה, ולמחרת לפנות בוקר קראו לנו לקום ולראות את אורות חיפה. היתה התרגשות רבה: בכי ושמחה, שירה וצעקות.

בחוף פגשו אותנו סירות מלחמה של הפלמ"ח. בסביבות שבע – שמונה בבוקר נכנסנו לנמל חיפה. החיפאיים קבלו אותנו בשמחה, אבל בינתיים התחדשו הקרבות והיינו צריכים לפנות את הנמל. בחיפזון רב העמיסו אותנו על האוטובוסים. יצאנו מנמל חיפה בלוי צבאי דרך עתלית עד לחדרה. בחדרה שיכנו אותנו במעברת-אגרובנק.

בצבא - במלחמת השחרור

זמן קצר לאחר הגיענו לארץ גייסו אותי לצה"ל. שרתתי בגדוד 91 בחטיבת "עודד" שבפיקודו של יצחק פונדיק. נלחמנו בצבא קאוקג'י – בצפון, בחזית הדרומית הקרבות התנהלו ליד פלוג'יה, ובמרכז – לי דג'נין. אספר על כמה מן הקרבות שבהם השתתפתי:

הקרב על משטרת "עירק-סודן"

הקרב הראשון שהשתתפתי בו היה על-יד משטרת "עירק-סודן". נלחמנו נגד הצבא המצרי. המפקד שלהם עבדול ג'אמל נצר. היעד היה לכבוש את תחנת המשטרה. יצאנו לקרב מקיבוץ כפר מנחם, לשם חזרנו עם בוקר מובסים. לא הצלחנו לכבוש את המקום, והיו לנו הרבה קורבנות. גם סגן מפקד הגדוד נפל בקרב

הקרב בציפורי

בכפר ציפורי שליד נצרת נלחמנו נגד קאוקג'י, וגרשנו אותם.

הקרב על ג'נין

מציפורי עלינו על בקושי רב על הגלבו. לקח לנו כל היום לעלות את הנשק, הציוד והפרדות. בערב תפסנו עמדות לא רחוק מג'נין. בג'נין היה הצבא העירקי. המשימה של הגדוד שלנו היתה לכבוש את ג'נין. באותו זמן מנגד, ליד כפר-יונה היה גדוד אחר. המשימה שלהם היתה לכבוש את טול-כרם ושכם, ולשחרר את המשולש. התחפרנו וקבלנו את התדריך, כולל מה עלינו לעשות במקרה שניפול בשבי. הקרב היה צריך להתחיל ב-חצות בלילה. קיבלנו מנות קרב. הזהירו אותנו שהקרב יהיה קשה, אבל מוכרחים לכבוש את המשולש. היינו בכוננות עד 1:30 בלילה. פתאום קבלנו פקודה לארוז את כל הציוד והתחמושת. הפעולה בוטלה כי הסכם שביתת הנשק נכנס לתוקפו. למחרת ירדנו מהגלבו עם מצב רוח לא טוב, כי לא כבשנו את המשולש. אבל מאידך לא היו לנו קורבנות.

הקרב ליד קיבוץ יחיעם

לאחר זמן מה קבלנו פקודה לצאת לפרדס שהיה ליד נהרייה. משם המשכנו והגענו בערב לקיבוץ יחיעם (קיבוץ של השומר-הצעיר). בלילה היינו צריכים לכבוש משלט של צבא קאוקוגיי. המשלט חלש על כל האזור. אבל להגיע אליו היה מאוד קשה. הדרך היתה סלעית ומלאה בקוצים. היה קשה מאוד להתקדם בלילה. כשהבחינו בנו הם פתחו עלינו מכל הכיוונים באש חזקה, והיינו צריכים לסגת חזרה. לכוחותינו היו נפגעים. הניסיונות לכבוש את המשלט נמשכו מספר לילות. קבלנו תגבורת מגדודים אחרים, ולילה אחד פרצנו וכבשנו את המשלט. הצבא שלהם התחיל לסגת. גם אזרחים ערבים התחילו לברוח לכיוון לבנון. רדפנו אחריהם עד גבול לבנון. תוך כדי כך כבשנו את העיר הערבית תרשיחא, וניקינו את כל הגליל.

הגדוד התמקם בכפר מלכיה. המחלקה שלנו נשארה לשמור על גבול לבנון. ישבו בנקודת תצפית ליד הגבול. כל כמה שעות החלפנו משמרות. לאחר זמן מה התחילו הערבים, שישבו בכפרים שמעבר לגבול, לירות עלינו ועל הסביבה שלנו. הירי נמשך עד שקבלנו פקודה מהגדוד לצאת לכפרים שירו מהם, ולגרש את הצבא הערבי. לפני הפעולה הסיעו אותנו לבילוי בטבריה על חשבון הצבא, שכלל אכילה ושתייה ככל שרץ נרצה. בחצות חזרנו מהבילוי לבסיס שבמלכיה (היום קיבוץ מלכיה), והתחלנו להתכונן לפעולה. יצאנו בשעה 2:00 בלילה והגענו בשעה 5:00 בבוקר לכפר. כשהתקרבו קרוב לכפר הבחינו בנו הכלבים, והתחילו לנבוח. אנשי הכפר ששמעו אותם, רצו לרפתות, הוציאו את הבהמות והכבשים והתחילו לברוח. הייתה מאומה רבה. כשהגענו לכפר התושבים כבר היו בשדות. הכפר שכן במקום נמוך, ומסביבו היו הרים גבוהים. למעלה – על רכסי ההרים ישב הצבא של קאוקוגיי. נכנסנו לכפר, והתחלנו לחפש חיילים בבתים. פתאום פתחו עלינו מכל עבר באש תופת. לא יכולנו לעשות דבר. לבסוף קיבלנו חיפוי מהארטילריה שלנו. החיפוי לא עזר וקיבלנו פקודה לסגת. התחלנו לסגת באור היום. חיילי האויב ראו אותנו בבירור, והם ירו עלינו. רצנו עד שיצאנו מתווך האש. נעצרנו והתפקדנו. חסרים היו שמונה חיילים. מפקד המחלקה בחר כיתת חיילים, מהחזקים שבינינו. הם חזרו לאחור, מצאו את החללים והביאו אותם אלינו. השכבנו אותם על אלונקות וסחבנו אותם עד לבסיס. קברנו אותם בקרבת הבסיס.

המשכתי לשרת בצבא כל אותו החורף של שנת 1950. זה היה חורף קשה, וירד שלג כמו בחוף לארץ. בסוף החורף השתחררתי מהצבא וחזרתי הביתה למשפחה.

ב- 20/11/50 נולדה לנו במזל טוב בת, שנקראה רחל ע"ש אמה של סבתא דבורה.

חבלי קליטה

מעברת-אגרובנק והמעבר ליפו

במעברת-אגרובנק רכזו פליטים שהגיעו לארץ. המעברה היתה בנויה מצריפים ומאוהלים. הוכנסו 4 משפחות לצריף אחד. כל משפחה הגיעה ממקום אחר. לאחר שהייה של שישה שבועות במעברה גייסו אותי לצבא. בקשתי לאפשר לי לשכן תחילה את סבתא דבורה ומוטי בדירה נורמלית. היפנו אותנו לראשון-לציון, אבל אח"כ שינו את ההפניה ליפו. ביפו חיכינו כל היום עד שקבלנו דירה בבית ערבי נטוש. לידנו נכנסה לגור משפחה נוספת (וולוול, רחל ובתם קטנה).

השחרור מהצבא וקשיי פרנסה

בשנת 1951, לאחר שפסקו הקרבות, שוחררתי מהצבא יחד עם הרבה חיילים. כולנו הלכנו להירשם בלשכת העבודה, אבל קשה היה למצוא עבודה.

עיתון "הבוקר"

הלכתי לקרוב שלנו, אליעזר ברקאי, וסיפרתי לו שאני מחוסר עבודה. אליעזר עבד בדפוס בעיתון "הבוקר". הוא סידר לי עבודה בעיתון. העבודה היתה בלילות מהשעה 2:00 עד השעה 7:00 בבוקר. היה עלי לסדר עיתונים וגם לחלק אותם. לצורך החלוקה הייתי זקוק לאופניים. אופניים היו לי. הבאתי אותם מגרמניה. העבודה היתה קשה. רעש מכונות הדפוס היה מחריש אוזניים. צריך היה כל הזמן לעבוד בזריזות ולא יכולתי לנוח. בכל זאת עבדתי בפנים בסדור העיתונים, וגם בחוץ בחלוקתם.

לול עופות

יום אחד הלכתי למשרד הסוכנות שבאלנבי. חיפשתי עבודה בחקלאות, ופניתי לאחראי המחלקה להתיישבות, מר ברגר. הוא קיבל אותי לשיחה. סיפרתי לו מי אני ומה אני יודע. סיפרתי שלמדתי אגרונומיה בחו"ל, שאני חייל משוחרר, ומחפש עבודה. מר ברגר שאל אותי היכן אני והאם יש לי מקום לגדל בו עופות. משהסתבר לו שאני גר ביפו ויש לי חצר שבה אוכל לגדל עופות, הבטיח לי 50 פרגיות והלוואה.

הזמנים היו קשים, וקשה היה להשיג ביצים וגם בשר. מר ברגר דאג להסדיר מיד את כל מה שנחוץ לי, כמו-גם הסביר לי מה עלי לעשות, והיכן להשיג כל מה שנחוץ. הוא נתן לי כתובת של המשק שבו אוכל לקנות פרגיות. אצל "לגו" ברחוב הרצל שבת"א קניתי מספוא. הכנתי את הלול כפי שהוא אמר לי. אחרי שבועיים הבאתי הביתה את הפרגיות. ההלוואה שימשה להתקנת הלול. התחלתי לגדל עופות לביצים. נכנסתי לאט לאט לעסק. עבדתי בלילה בדפוס "הבוקר" וביום עבדתי בלול. לאחר מספר חודשים הפרגיות התחילו להטיל ביצים. מכרתי את הביצים והיתה לי הכנסה, איתה יכולתי לשלם עבור המזון לעופות. אדון "לגו" היה אדם טוב. הוא נתן לי את המספוא ללא תשלום ואמר: "נחמן מתי שיהיה לך כסף תשלם את החוב". ואכן החזרתי לו את החוב. לאחר חצי שנה, בשנת 1952, הגדלתי את הלול שלי ל-200 עופות. המקום התחיל להיות קטן, ולא יכולתי להגדיל את הלול. בקצה השכונה היה מגרש ריק שלא היה שייך לאף אחד. המגרש היה באחזקת אפוטרופוסים והם לא התערבו ואפשרו לי להתמקם בו. גדרתי את המגרש בכל מיני דברים, והתחלתי להקים לולים. יכולתי אפילו להרשות לעצמי לולים מברזל, שלכל פרגית היה תא משלה להטיל בו ביצים. התקופה היתה תקופת הצנע של השר דוב יוסף. הוא הטיל משטר של קיצוב. הייתי רשאי על-פי החוק להחזיק בכמות מוגבלת של עופות. את הביצים ואת הבשר הייתי צריך למכור לתנובה. המחיר נקבע על-ידם ולא היה גבוה. בתקופה זו התפתח שוק שחור. אנשים כמוני התחילו גם הם לגדל עופות. הפסקתי לעבוד בעיתון "הבוקר", והתמקדתי בעבודה בלול.

הולדת יפה

ב- 12/8/1953 נולדה לנו במזל טוב עוד בת, וקראו לה יפה ע"ש אחותי

יפה הביאה לנו מזל. הגדלנו את המשק. התחלתי לגדל תרנגולי הודו לבשר. היה לנו גם מקום לגדל אפרוחים. קניתי אפרוחים בני יום. התחלתי מ-500 והגעתי לאלף חמש מאות. וכך היה לנו משק מהגדולים שבנוסחה וביפו. היתה עבודה רבה. היו כל מיני מחלות הייתי צריך לדעת איך לטפל ובעיקר לעשות זריקות בגיל מסוים.

היו גם גניבות, פעם מלול העופות המטילות ופעם מלול תרנגולי ההודו. הייתי צריך להתייצב במשטרה. הם חשדו שמכרתי את העופות בשוק השחור. באחת הפעמים שגנבו תרנגולי הודו – דיווחתי על כך למשטרה. מספר ימים לאחר מכן ספרה בעלת המכולת לסבתא דבורה שהיא ראתה כמה תרנגולי הודו גדולים במשק של צוקר.

הלכתי לצוקר לברר את העניין. הוא הכחיש ואמר שאלה הן התרנגולות שלו. הזעקתי את המשטרה. כל אחד מאיתנו טען שהעופות הם שלו. המשטרה לא ידעה למי להאמין. לבסוף הצעתי להעמיד את תרנגולי ההודו על הכביש שבין הלול שלי ושל צוקר, ונראה לאן הם ילכו. השוטרים הסכימו, אבל אדון צוקר היסס ולא הסכים. בסוף לא היתה לו ברירה והוא נאלץ הסכים. העמסנו את תרנגולי ההודו על עגלה, והעמדנו אותם על הכביש. והנה הם התחילו לרוץ ישר למשק שלי. השוטרים קבעו שהתרנגולים שלי הם, ואדון צוקר הלך הביתה בבושת פנים.

פיטמתי בהצלחה כמאה ברווזים לבשר. הם גדלו יפה וכל אחד מהם שקל כשישה ק"ג. בוקר אחד מצאתי את כולם מוטלים מתים בתוך הפרדס שליד הלול. שועלים נכנסו בלילה ללול, טרפו את כולם, ומשכו אותם לפרדס מתים.

כדי למנוע את הגנבות ואת פשיטות השועלים קבלתי מחבר כלב שמירה ענק שנראה כמו אריה. הוא היה מסוכן, לא נתן לאף זר להיכנס, והיה תמיד קשור. יום אחד (לפני יום-כיפור) התנפל הבלב על סטלה השכנה, שהגיעה ללול לקנות עופות לכפרות. הבלב נשך אותה במספר מקומות בגוף, ורק בנס הצליחה לצאת מהמשק. סטלה הגישה תביעה נגדי, ודרשה פיצויים בעד הסבל. לאחר כמה חודשים התייצבתי בבית המשפט, ונקנסתי רק על כך שלא היה שלט "כלב נושך". השופט טען שלא היה לה רשות להיכנס למשק ללא רשות.

בינתיים המשק התפתח וגדל. עד סוף שנת 1954 הגענו לכמה אלפי ראש. אבל אז התפשטה מחלה שפגעה בכל המשקים. כל העופות שהיו לי מתו, אבל זה קרה לאחר שכבר הספקתי למכור את רוב העופות לשחיטה לבשר. יצאתי בחסד כי יכולתי לשלם חובות ועוד נשאר לי סכום כסף. בעלי המשקים האחרים לא יכלו לשלם את החובות שלהם לספקים. בסופו של דבר מכרתי את כל הלולים וחיסלתי את המשק.

פעיל במפלגת אחדות-העבודה

חיסלתי את המשק בשנת 1955. בשנה זו התקיימו הבחירות לכנסת. באו אלי חבר שלי מרדכי מיטלפונקט ובני מרשק (הפוליטררוק של הפלמ"ח) וגייסו אותי לעבוד בשכר מטעם מפלגת אחדות-עבודה. עבדתי כחצי שנה, וכשהסתיימו הבחירות נשארתי בלי עבודה.

נמל יפו

נודע לי שחבר שלי משה רוזנצוויג, שהיה איתי ב"בריתה" בקלצקו, עובד כמנהל מחסן בנמל יפו. הלכתי אליו, והוא סידר לי עבודה כשוטר מכס בנמל יפו. זמן קצר לאחר מכן עברתי לעבוד איתו במחסן.

עוברים לגור בתל-גיבורים

מכרנו את הדירה בנוסחה. עם הכסף הזה, בנוסף לקצת כסף מהלול ומשכנתא, קנינו בית חד קומתי בתל-גיבורים שבחולון. בשנת 1956 עברנו לתל גיבורים, וזמן מה לאחר מכן פיטרו אותי מהעבודה בנמל יפו.

קליטת עלייה

הסוכנות היהודית

פניתי לעזרתו של אפרים דקל, שהיה מראשי "הבריחה" בפולין ובעת ההיא ניהל את נמל יפו. אפרים אמר לי שהוא לא יכול לעזור, והפנה אותי לשר התחבורה משה כרמל, שהיה איש אחדות-עבודה. בינתיים פגשתי את סטפן רייק שהיה מזכיר סניף אחדות-העבודה בת"א. סיפרתי לו את כל הסיפור. סטפן שלח אותי לדוד כפרי שהחליף אותנו בתפקיד. דוד כפרי חבר קיבוץ נען, שהיה המדריך שלי בסמינר בפולין, זכר אותי. הוא גם היה חבר של שר התחבורה, שהיה בן קיבוץ נען גם הוא. דוד הציע לי לשנות כיוון. הוא נתן לי מכתב המלצה ליהודה ברגונסקי - ראש הסוכנות היהודית. מסרתי את המכתב לרותי, מזכירתו של יהודה ברגונסקי. רותי הפנתה אותי למר גווילי, שהיה מנהל הסוכנות במחוז ת"א, רחוב העלייה 49 ת"א. גווילי קיבל אותי לעבודה במשרד של מחלקת הדיור.

בשנת 1957 התחלתי לעבוד כעובד זמני בסוכנות היהודית. היינו צוות של שלושה אנשים: ציגלר - האחראי, יהודית ליפשיץ ואני. תפקידי היה להנפיק אישורים לדירות לעולים שמחלקת הדיור המרכזית אשרה. לאחר שנה ניגשתי לבחינות של שרות עובדי המדינה, והתקבלתי כעובד קבוע. זה היה הישג גדול עבורי.

חיסול המעברות

בסוף שנת 1957 התחילו לחסל את המעברות. הייתי אחראי על חיסול המעברות שבמחוז ת"א. המעברות היו במצב מוזנח מאוד. הן היו מפגע סביבתי וחברתי, והממשלה החליטה לחסל אותן. נבנו דירות לעולי המעברה, שהיו ארמון לעומת תנאי הדיור במעברה. אבל הסתבר שהיו משפחות שסרבו לעזוב את המעברה. חלקם חששו לעבור למקום אחר, וחלקם מתוך שיקול-דעת ותקווה שהתנגדותם תאפשר להם קבלת פיצויים גבוהים. זו היתה תקופה קשה מאוד, ועמלנו רבות לשכנע את יושבי המעברות לעזוב את המקומות האלו. המבצע נמשך עד סוף שנת 1958.

ליווי עולים באוניות

בעת ההיא העלייה מאירופה היתה באמצעות אניות. נשלחתי פעמים רבות לקלוט וללוות את העולים. עלינו, צוות עובדים, על האוניות בחיפה. משם עברנו בנמלים שונים (נפולי, טריאסט, וונציה, גנואה, ברצלונה, פיראוס) בהם עלו עולים על האונייה. האוניות היו בגדלים שונים. "פלמניה" לקחה 1200 עולים בבת אחת, ב"פגסוסי הרצל" לקחו 120 עד 150 עולים. תהליך הקליטה הראשוני נעשה כבר באונייה. הרעיון היה לחסוך מהעולים, עד כמה שניתן, את השלב המייגע והמלחיץ של הבירוקרטיה (תעודות וכד'), ובעיקר להחליט ללא לחץ לאן שולחים אותם. העבודה כמלווה באוניות היתה מאוד מעניינת. ואפשר להכיל ספר שלם עם ספורים מרתקים מאותה תקופה.

קליטת עולים בנמל בן גוריון

בשנת 1959 העבירו אותי לנמל התעופה בן-גוריון. המקום היה שייך עדיין לסוכנות. עבדנו במבנה ששימש בזמן הבריטים כבית מכס. הבנין עמד ליד אחד ממסלולי הנחיתה של שדה התעופה והעולים הגיעו מהמטוס הישר למשרדי הסוכנות. (בהמשך הקצו לנו מקום בקומה השניה של השדה, בצמוד לחנויות הדיוטי פרי. בשלב זה משרד הקליטה קיבל לידו את האחריות על המקום. לבסוף שיפצו מקום רחב ידיים, מפואר ונוח לשם מגיעים העולים כיום).

הנפקנו לעולים תעודות עולה, עשינו סידורים ראשוניים נחוצים, נתנו להם סכום כסף, והפנינו אותם למקום מגורים. אוטובוסים ומוניות של חברת "הדר" הובילו אותם למקום מגוריהם בארץ. שם חיכה להם איש סוכנות. תפקידו היה לטפל בהם, ולעזור להם בחבלי הקליטה הראשונים.

פעמים רבות לא היתה אפשרות לשלוח עולים למקומות שהתאימו להם ולאן שהם רצו. היו עולים שהגיבו קשה ועשו בעיות. היו עולים שקבלו את הדין. בשני המקרים הייתי חוזר הביתה מדוכא ומצוברח. לעומת זאת היו פעמים שהצלחנו להתאים מקומות טובים לעולים. היו תקופות שהיו אזורי קליטה מסודרים לעולים וכו'. בימים אלה הייתי חוזר מרוצה הביתה.

את מיטב שנותי הקדשתי לקליטת-עלייה. למזלי מקור הפרנסה שלי היה גם דרך חיים וחלק מהאידיאל שלי. אני רואה את עצמי כחלק חשוב בבניית מדינת-ישראל.

סיפורי עליות

(ללא סדר כרונולוגי)

מלחמת ששת-הימים

ב- 1967 בעיצומה של מלחמת ששת הימים הגיעו עולים חדשים. הורו לנו לפנות אותם לבית מלון שבעיר לוד. כשהגענו לעיר עצרו את האוטובוסים שלנו כדי לאפשר לשיירת גיפים צבאיים לעבור. אלה היו גיפים שנסעו לכיוון ירושלים. החיילים סיפרו לנו שירושלים המזרחית נכבשה ושהכותל המערבי בידינו. הרדיו שבאוטובוסים פעל ושמענו את השידור ואת קול תרועת השופר של הרב גורן. גווילי אריה ואני היינו באוטובוס. ספרנו לעולים מה מתרחש וכולנו בכינו מרוב התרגשות.

שנהר – וינה

"שנהר" שבוינה - היה מחנה מעבר לעולים רוסיים, שהגיעו ברכבות ובאווירונים לאוסטריה. במחנה "שנהר" הכינו את העולים לעלייה לארץ. הייתי בן הראשונים שהקימו את המקום. נסענו לשם כזוות, לתקופות של חודש-חודשיים ולעיתים אף שלושה חודשים. ב- 1972 הייתי ב"שנהר" כאשר התקיימה אולימפיאדת מינכן. באולימפיאדה זו היה פיגוע בספורטאים ישראלים, ואחד-עשר מהם נהרגו. בפעם אחרת מחבלים השתלטו על רכבת של עולים מברה"מ. הם דרשו שחברי ישראל וילשינסקי, שהיה מנהל המחנה, כבן ערובה במקום העולים. ישראל הסכים לעשות זאת, אבל המשטרה המקומית סירבה ולא אישרה זאת. בסופו של דבר שוחררו כל העולים. 1973 - הייתי "בשנהר" כאשר פרצה מלחמת יום-כיפור. חזרתי מטיול עם חבר שלי מקס, ונודע לנו כי המאבטחים קבלו ידיעה מהארץ לא לשלוח עולים כי יש מלחמה. מייד התפשטה השמועה בין העולים והעובדים. היינו בהסגר ולא יכולנו לצאת. בינתיים הגיעו עוד עולים. היתה צפיפות גדולה, כי לא יכולנו להטיס את העולים ארצה. נאלצנו לשכור להם בתי מלון ולהחזיקם שם. בתחילה לא היה לנו קשר עם הארץ. שמענו שמועות וידיעות אימות מהתקשורת באירופה: שהמצב בארץ לא

טוב, ושישראל מחוסלת. לא יכולנו להאמין לנאמר. ידענו שלא יכול להיות דבר כזה. בסופו של דבר חודש הקשר הטלפוני עם הארץ, ואז שמענו דברים אחרים. לאחר שלושה ימים הודיעו לנו שאפשר להתחיל לשלוח עולים, עליתי על המטוס הראשון וחזרתי ארצה.

על אחת העליות ממרוקו

היתה תקופה ששלחנו עולים לעיירת הפיתוח שדרות, באחת הפעמים שלחנו לשם ארבעה אוטובוסים ובהם עולים ממרוקו. כאשר האוטובוסים הגיעו לשדרות, העולים לא רצו לרדת מהאוטובוס והם נשארו לשבת בו כל הלילה. למחרת ארגנתי קבוצה של עובדים ונסענו לשדרות. שמענו את הטענות שלהם. ניסינו להרגיע אותם, אבל הם דרשו מגורים רק בחולון ובת-ים. ישבנו שם כמה ימים עד שהם השתכנעו והסכימו לרדת.

כינו את העולים ממרוקו בכינוי: "מרוקו – סכין", כי אמרו שהם מאוד תוקפניים ומאיימים בסכינים. אבל זו היתה עליה טובה. הם באמת עשו בהתחלה סקנדלים, אבל בסופו של דבר קבלו מה שנתנו להם - בחבל לכיש, בדימונה ובעוד אזורי פיתוח.

עלייה מתימן

באחת הפעמים טסנו לאילת. הגיעה לשם אונייה שהיו בה 500 עולים מתימן. הם הוברחו מתימן לסודן, ומשם באוניה דרך ים-סוף הגיעו לאילת. אחד מחברי הקבוצה היה צבי סופר, שגם הוא תימני ושימש כמתורגמן. נאלצנו להוריד את העולים מהאניה כעדר צאן. לא ידענו כל פרטים עליהם. היה עלינו לעבוד קשה כל היום עד שהצלחנו למיין אותם למשפחות. בקושי הצלחנו להוציא מהם פרטים כמו: מי האישה? מי הילדים?... כמעט לכל אחד מהם היו שתי נשים. לעיתים הבעל אמר על אחת מהן שהיא לא שלו וטען: "גרשתיה!". על אף המאמצים הרבים שלנו למיין אותם למשפחות הסתבר שחלקם עברו למשפחות אחרות וצריך היה לחפש אותם או את בני משפחתם. את העולים האלה הפנינו לעקרון (זרנוגה) שליד רחובות. היה שם מרכז קליטה לעולי תימן. בזמן העלייה הגדולה מתימן ישעיהו, שהיה יושב ראש הכנסת תושב חולון ותימני, הגיע לילות רבים לשדה התעופה ועזר לנו בעבודה.

היו מעולי תימן שהגיעו בכנפי נשרים, כלומר במטוסים. במטוס סירבו לשבת על הספסלים, והעדיפו לשכב על הרצפה. כשהמטוס נחת והם ירדו ממנו, דבר ראשון שעשו היה להשתטח על המסלול ולנשק את אדמת ארץ הקודש. היו קושיים שונים בקליטת העלייה מתימן, אבל אני זוכר אותם כאנשים מאוד נחמדים וכעולים שנקלטו מהר בארץ ובמקומות עבודה.

העלייה האתיופית

עוד בזמני החלה העלייה מאתיופיה. שלחנו אותם לפרדס חנה או לאשקלון. צריך היה לצאת אליהם לשטח ולעזור להם. כעולים בשדה התעופה הם היו מאוד פשוטים ושקטים. השקט שלהם בזמן השהייה בשדה התעופה מדהים. על-אף שמלאו את כל האולם היו שקטים כל-כך עד שאפשר היה לשמוע אפילו זבוב שמתעופף. למרבה הצער עולי אתיופיה נתקלים בקשיים רבים, והקליטה שלהם בארץ לא קלה.

העלייה מדרום אמריקה

לעומת השקט של עולי אתיופיה ברצוני להזכיר את העולים מדרום אמריקה. כשהם הגיעו היה הרבה רעש, היו הרבה צעקות אבל מאוד מאוד שמח.

פגישה לא צפויה

כאשר הגיע בן דוד של אבא שלי : קרפל לייבל, עם אשתו ריבה ושני בנים, לא ידעתי דבר על כך. ופתאום אני רואה אותו, התנפלנו האחד על השני. לאחר מכן הבן שלו גרישא סיפר לי שהם שמעו עלי עוד ברוסיה, וידעו שאני עובד בשדה התעופה בקליטת עולים.

משרד הקליטה

מתוך עבודת השורשים של הנכד גיא, תשנ"ד, 1994

ביקור במשרד הקליטה - נתב"ג

סבא עבד במשך שנים בקליטת עליה בשדה התעופה, לכן נסענו עם סבא לבקר במקום. לשמוע, לראות ולהתרשם.

נכנסנו אל אולם הנוסעים וניגשנו אל דוכן הרשיונות. כדי להיכנס אל אולם הנוסעים שבאים לארץ (אולם המסופים) ומשם אל משרדי מחלקת הקליטה צריך לקבל רשיונות. סבא ארגן רשיונות. אבל כעת יש חוק שאוסר על ילדים מתחת לגיל 18 להיכנס לאזור המסופים, אלא אם כן יש לו רשיון מיוחד החתום ע"י מנהל שדה התעופה. לא היה לי אישור כזה. אבל לאחר כחצי שעה חתם מנהל השדה על הרשיון שלי. זה היה מעשה חריג ומיוחד לכבוד סבא.

משרד הקליטה נמצא בקומה השניה. המקום הוא חדש יחסית גדול, מרווח ומרשים. מגיעים לאולם גדול מאוד ובו מושבים רבים (כמו בקולנוע) - שם יושבים העולים המגיעים לארץ. בצד ימין של האולם דוכן נואמים. ברקע תמונה ענקית ודגל ישראל. יש גם טלוויזיה, דוכן כיבוד ושולחנות לשבת לידם. בצד שמאל לאורך כל האולם: משרדי הקבלה, הפועלים בעזרת מחשבים. שם יושב מנהל המשמרת, שם מקבלים העולים את תעודת העולה שלהם, כסף, מידע וכל מה שנחוץ להם בתחילת הדרך. בהמשך יש חדר מנוחה, חדר לתינוקות, מרפאה ואפילו בית-כנסת. מול הכניסה יש קיר ענק שנמשך אל תוך משרדי ההנהלה. זהו קיר זכוכית ממנו אפשר השקיף על הנוף ועל מסלולי הנחיתה וההמראה.

פגשנו את מנחם שינדלר, מנהל המשרד ולאחר הגענו לחדר של שוסטי - אברהם שוסטרמן - מנהל משרד מחלקת-הקליטה שבשדה התעופה. שם פגשנו את צביקה,

אחד העובדים, שסיפר:

"כשהגעתי לעבודה בשנת 1968/9 הראשון שקלט אותי כאן היה הסבא שלך. סבא היה אחראי משמרת. הוא הכניס אותי לעבודה, ולימד אותי כל מה שאני יודע עכשיו. המקום היה במבנה אחר - שהיה צמוד לאחד המסלולים. המטוסים הגיעו עד למבנה וצריך היה רק לחצות כביש כדי להגיע אליו. זו היתה בעיקר עליה של עולים כורדים ופרסים ועולים ממרוקו ותימן".

שׁוּסְטִי מִסְפֵּר עַל סְבֵא

"את סבא שלך הכרתי בנובמבר 1972. הייתי איש צבא ושכנעו אותי לנסות לעבוד במקום. כאיש צבא היה לי קשה להשלים עם העובדה שאהיה עובד ממשלה, אבל הסכמתי לבוא לתקופת ניסיון. מי שהיה מעורב בכל התהליך היה פלד (אבא של אירית כרמל) שהיה אז שר הקליטה. באתי לשדה התעופה ושם הכרתי את סבא. סבא היה סגן המנהל, אבל מאחר ולא היה מנהל במקום - תפקד כמנהל היחידה. באתי מהצבא, שם הנהלים והמנהגים הם שונים. לא ידעתי מה זה עולים. סבא לימד אותי כיצד לקבל עולים, כיצד להתייחס אליהם ולהתנהג איתם. הופתעתי לגלות שזו לא סתם עבודת פקידות. ראיתי שאנשי המשרד חיים את העבודה ומשקיעים בה הרבה מחשבה, רגש וכוחות. צריך להבין את העולים שמגיבים קשה מאוד. לא תמיד היו לנו הפתרונות המתאימים בשבילם, ואם הם היו מגיבים לא טוב צריך היה להתנהג אליהם בסבלנות רבה ובסבר פנים יפות. הופתעתי לראות איך אנשי המשרד יודעים ממבט ראשון לאבחן סוגי עולים: מי ילך לאן שישלחו אותו, מי יעשה צרות ועוד. בינתיים נגמר החוזה שלי עם הצבא, הסתיימה תקופת הניסיון, והחלטתי לעבור לשרות המדינה ולהישאר לעבוד במקום.

מקום זה הוא חזית אחרת שיש בה הרבה ציונות ושליחות. בתקופה שהגעתי הוציאו את המקום מידי הסוכנות והעבירוהו למחלקת הקליטה. בכל התקופה הזו עד 1980 (כאשר הסוכנות יצאה לגמרי מהמקום) היתה יריבות ביני לבינם. בסופו של דבר הכל הסתיים ברוח טובה ובשלוש. לא התפתח ריב גדול, כי למזלנו היה איתנו סבא ובכל פעם שהתעוררו בעיות - ידע לפשר בינינו ולהרגיע אותנו.

בתקופה זו העבודה במקום היתה קשה. לא היו לנו המשרדים הנוחים שיש היום, מקומות ישיבה נוחים ושירותים נוספים. המקום היה קטן יותר, והעלייה גדולה יותר. שיטת הקליטה היתה מסובכת. בתחילה כאשר העולים הגיעו הם היו צריכים להמתין זמן רב עד שהנפקנו להם תעודות. בעיקר מתיש מאוד, מורכב ומסובך היה התהליך של התאמת מקום מגורים לעולים. היו קשיים. היו התפרצויות אלימות, ומדי פעם עובדים קבלו מכות. סבא שלך ידע איך לדבר עם העולים. הוא תמיד ראה את הבן אדם שמסתתר מאחורי העולה, אשר התנהג בתוקפנות, אבל היה בעצם נפחד ומודאג.

מסבא שלך למדתי כיצד למצוא את הדרך אל העולים, איך לשכנע אותם, להבין אותם וללכת לקראתם. קל מאוד היה להסתכסך עם העולים, ליצור אווירה

לא טובה ודעת קהל עוינת. לעיתים היינו צריכים לערב את המשטרה, שהגיבה כלפי העולים בכוח. השקענו הרבה מאמץ כדי למנוע עימותים ואווירה קשה. הדבר הכי מסובך היה להחליט בשביל העולים לאן הם הולכים. לעיתים קרובות הם תודרכו על ידי קרובי משפחה לאן ללכת. רבים מהם לא הסכימו ללכת לעיירות הפיתוח ולכל אזור אחר שהיה רחוק ממרכז הארץ או ששם לא היו להם קרובי משפחה. בזמן העלייה הרוסית החזקנו צוות באחוזת "שנער" בווינה. הצוות ישב שם ימים רבים. העולים מרוסיה הגיעו לשם ברכבות ובמטוסים. ב"שנער" הסדירו את התעודות שלהם, תדרכו אותם, והעיקר - קבעו לאן הם מגיעים בארץ. דבר זה הקל על העולים והקל על עובדי המשרד. תהליך הקליטה עם ההגעה לארץ התקצר והיה ונעשה נוח יותר.

כיום שיטת הקליטה שונתה לגמרי: עובדים הרבה בעזרת מחשבים, יש סל קליטה. העולים מקבלים תעודות, כסף ומידע. הם יודעים לאן הם נוסעים. הם מחליטים היכן ישכרו דירה. אנחנו דואגים להם ברמה הראשונית, ושולחים אותם לדרכם".

מנחם שינדלר מספר

ביקור במשרד הקליטה של חולון-בת-ים. גיא מראיין את מנחם שינדלר, מנהל המשרד:

סבא: מנחם נולד בזירבולק, מקום שם חיינו כאשר ברחנו לתוך רוסיה בזמן מלחמת העולם השנייה. כאשר יצאתי לפנסיה - מנחם סידר לי את העבודה בספרייה, זה היה לפני עשר שנים ועל כך אני מודה לו מאוד.

מנחם: סבא ואני מכירים מתוך עבודה משותפת בשדה התעופה. האיש שתמיד ידע להנעים את העבודה ואפשר לקחת אותה בקלות - היה נחמן. למרות שהיו שם עובדים רבים, עבדתי תמיד מולו. הוא ידע לתת ללוות את התפקיד עם מילה טובה ועצה טובה. היום העולה אדון לעצמו. הוא מקבל סל כסף ובוחר את מקום מגוריו בלי מעורבותנו. פעם הכוונה לדירה נעשתה בשדה התעופה. היינו צריכים להכתיב לעולה לאן ללכת. היו ויכוחים, והופעל על נחמן לחץ נפשי קשה, כי היה צריך לקבוע כמה ומי ולאן ילכו. האם לחולון, לאופקים, לחיפה וכו'.

איך נחמן היה מפנה את המשפחה העולה? קודם כל הוא השתדל לברר מה המקצוע, ולהתאים למשפחה מקום ששם יוכלו להתאקלם ולהתפרנס. זו היתה משימה מאוד

קשה. היתה משימה לאומית ליישב את הגליל והנגב. לפעמים נשלחו לשם משפחות בכוח, לפעמים היו שביתות.

התחלתי לעבוד בעבודה זו בשנת 1964, אחרי שהשתחררתי מהצבא. בתחילה ניהלתי את סניף-ראשון לציון ואח"כ עברתי לכאן לסניף חולון-בת-ים. נחמן ואני היינו מקבילים בעבודה - אני בעיר והוא בשדה התעופה. היינו גם חברים. כשהיינו צריכים עזרה וכשהיינו צריכים לקבל אישור כניסה לנמל היינו פונים רק לנחמן.

אם היה לי קשה - הייתי מתקשר אליו, משוחח איתו ומתעודד. כשהיינו יוצאים לחו"ל לשליחות הייתי בקשר איתו, והוא עזר לי וסידר לי כל מה שדרוש לנסיעה כולל עצה טובה.

כיום העלייה מסודרת יותר. האנשים יודעים מראש מה מצפה להם. איפה כדאי להשכיר בית, היכן אזורים מוכי אבטלה. היום מספר העולים הוא כ- 6,000 איש לחודש. 60% מהם הולכים למרכז הארץ, למרות ששכר הדירה שם גבוה. אבל מבחינת תעסוקה ופרנסה יש במרכז הארץ יותר סיכוי להסתדר. בצפון הארץ יש בזמן האחרון שיפור, אך בנגב המצב גרוע.

היום יש לי סיפוק רב מהעבודה. כמנהל הסניף פיתחתי את הסניף כראות עיני. יש לנו משרדים שעוזרים לעולים : אולפנים, תעסוקה, ארכיב, דיור ציבורי לנזקקים, עזרה בפתיחת עסקים קטנים, סל קליטה, לוח אלקטרוני, לשכת עבודה, מודיעין (עם מפות, נתונים שונים ודפי מידע), גזברות ומשרד קבלה.

מתוך עבודת השורשים של הנכד גיא, תשנ"ד, 1994

ביקור בספריית "מיטרני" חולון

"בבוקר יום חמישי, לאחר ארוחת בוקר של פינוק אצל סבתא, נסענו לספריה. הגענו למבנה גדול ומרשים צבוע בצבע חום חלודה. נכנסנו ועברנו מאולם לאולם. בפנים הכל גדול, רחב ידיים, ספרים רבים מסביב. בספריה מספר אגפים: אולם גדול צבעוני ועליו מלא בספרי ילדים, כורסאות ישיבה נוחים, פינת מחשבים ובקיר שליד - ספרי שירה. מול הקבלה: מדפים צפופים ועמוסים בספרי קריאה לחברים. לידם מדפים נוספים של ספרי קריאה בשפות זרות. ממש בכניסה - כורסאות ישיבה נוחים. כל בוקר מגיעים לספריה כל מיני עיתונים. אנשים מבוגרים, בעיקר פנסיונרים, באים לשם. הם קוראים, משוחחים ומחליפים ספרים. בהמשך יש שני אולמות גדולים עם ספרי לימוד, אנציקלופדיות ושולחנות עבודה גדולים ונוחים. בשעות אחה"צ מגיעים לשם תלמידים להכין שיעורים. בחלק האחורי יש חדרי עבודה שונים כולל כריכה, מטבחון ועוד. כשיוצאים החוצה נכנסים למגדל המוביל לאגף העליון שכולו כגודל קומת הקרקע. שם נמצאים ספרי לימודים ועיון בנושאים שונים לחברים מבוגרים ולסטודנטים. שם גם מצאנו, בעזרת המחשב, את מדף "הקיבוץ" ובין הספרים מצאנו הספר וחברות נוספות שסבא צבי ז"ל כתב. ואם לא הבנתם למה אני מספר על הספרייה - אסביר שסבא עובד בספריית "מיטרני" כמתנדב".

סבא מספר:

"כל בוקר אני מגיע לספריה ב- 8:00, ומכין את הספרייה לקבלת קהל. אני מסדיר רישומי מחשב, מחזיר ספרים למקום וכו'. ב- 9:30 אנחנו עושים הפסקת שתייה (ואז כולן עומדות בתור להגיש לי את הקפה). ב- 10:00 פותחים את הספרייה. באים בעיקר גמלאים וקשישים. יש כאלה שקוראים עיתונים וספרים, ויש שמשאילים ספרים. הקבלה נמשכת עד 11:00, אז אני מוסר את המחשב, לוקח את המעיל, נפרד לשלום והולך.

יש הרבה סיפוק בעבודה. אני עוזר לקשישים לבחור ספרים. יש שם גם מבחר גדול של ספרים לעצמי, ובעיקר לסבתא דבורה שקוראת הרבה.

הצוות בספריה מאוד מעניין. אנשים תרבותיים, סבלניים ויחס טוב לזולת. בסך הכל עובדות בספריה 27 נשים.

לספריה אני הולך ברגל. זה בערך כמו ללכת מעין-השופט לרמות-מנשה דרך הכביש (לא השדות). גם בחזרה אני הולך ברגל, אבל יש לי כל מיני תחנות בדרך. אני מבקר את דוד ברל (אח של סבתא דבורה), נכנס למושב זקנים ומארח חברה לכל מיני חברים שם, וגם עורך קניות.

בימי חורף, כאשר גשום - אני הולך בגשם ונהנה מזה שיש מים. ואם אני משווה את מזג האוויר של הארץ לחו"ל - הרי בארץ הליכה בגשם זה חגיגה.

אני מקפיד לשמור על קשר החברים מתקופות חיי השונות. לא זונח גם את אלה הנמצאים בבתי-אבות, כך שבדרך חזרה מהספריה אני מבקר אותם ומבלה איתם. בסופו של דבר אני מגיע הביתה, אוכל, נח, ואח"כ מתחיל סיבוב נוסף של טיפול בנכדים, דנה ורון, הילדים של יפה".

שנשי:

"סבא נחמן מתנדב אצלנו. הוא מגיע לפנינו. תמיד מתייצב ראשון בספריה, מסדר ומכין את המחלקה כדי שיהיה מסודר כשהאנשים באים. אח"כ אנחנו יושבים ביחד. סבא עובד ליד המחשב. הוא עוזר לנו מאוד.

באים הרבה אנשים והעזרה של סבא מאוד חשובה. חלק מהאנשים מחפשים דווקא את סבא, כדי לדבר איתו ולא רק להחליף ספרים. סבא אומנם מתנדב אבל אנחנו מתייחסות אליו ממש כאל ספרן כמונו.

בנוסף לכך: אין מצב רוח טוב - מדברים עם נחמן. מתייעצים איתו כשצריך. סבא מאוד מאוד מעודד ותמיד יש לו מילה טובה.

בני משפחה וחברים מספרים

מתוך עבודת השורשים של הנכד גיא, תשנ"ד, 1994

מוטי מספר

"הייתי בן שנה וחצי-שנתיים ואני זוכר שסבא לא היה שנה בבית כי הוא לחם במלחמת השחרור.

היה לנו לול גדול. בשלב מסוים היו הרבה גניבות. סבא קיבל כלב שמירה ענק ולבן. קראנו לו "אריה", כל יום לפני שסבא הלך הביתה הוא קשר את הכלב בחוט תיל ארוך מאוד, שנמשך לאורך כל הלולים. יום אחד הגיע לקוח. סבא הזהיר אותו מפני הכלב וביקש ממנו לחכות ברחבה. הלקוח לא נזהר והלך אחרי סבא. הכלב התנפל עליו ונשך אותו. לאחר המקרה החליט סבא למסור חזרה את הכלב ולחסל את המשק.

לסבא היו חברים בקיבוץ משמר-הנגב. נסענו אליהם לחופשה של שבוע. סבא לקח אותי איתו ועבדנו בכל מיני עבודות שנתנו לנו. יום אחד עבדנו בגפן. סבא נעקץ ברגל ע"י דבור. אני זוכר שפתאום ראיתי אותו קופץ על רגל אחת. היו לו כאבים חזקים ביותר, שעברו אחרי מספר ימים.

באחת הפעמים סבא היה צריך להפליג לאיטליה, אך הנסיעה התבטלה וסבא חזר הביתה. יפה, שהיתה קטנה, שאלה אותי למה סבא חזר. אמרתי לה בצחוק שהיה פנצ'ר בגלגל של האונייה. יפה לקחה את זה ברצינות וסיפרה לכל הילדים.

לאחר שנים סבא עבר מהעבודה בסוכנות לעבוד במחלקת הקליטה. הוא נשלח פעמים רבות לווילה לקלוט עולים. היתה לו משימה קשה במיוחד לשכנע עולים מגרוזיה לקבל דירות בכל מיני מקומות בארץ. מה שקרה היה שראשוני העולים מגרוזיה נלקחו ע"י אנשי חב"ד לגור בלוד. כל העולים שהגיעו אחריהם רצו להיות עם הקרובים שלהם - זאת אומרת לגור רק בלוד.

באחת הפעמים האלה ביקרתי את סבא בווינה. הייתי סטודנט בברלין שבגרמניה. הגעתי אליו ברכבת וראיתי את סבא יושב, מנסה ומצליח לשלוח את העולים למקומות נוספים בארץ".

רחל מספרת

"אני זוכרת את משק העופות שהיה לסבא נחמן ביפו. את הכלב הגדול והמפחיד שקראנו לו "אריה" ואת הדקל הגדול שהיה במרכז משק הלולים. במשך הזמן המקום הפך להיות בריכה, אבל במשך שנים - כאשר גדלתי עוד ראיתי את עץ הדקל מתנשא אל על.

אני זוכרת שפעם סבא לקח אותי לים. כשחזרנו הייתי מלאה בכוויות. סבתא כעסה מאוד על סבא על שלא השגיח עלי. באחת הפעמים כשהייתי בים רכבתי על הכתפיים של סבא. סבא נכנס למים, וכשהגיע למים עמוקים יותר - שקע כולו בכוונה בים ואני יחד איתו. לא הייתי מוכנה לזה, נבהלתי מאוד ובלעתי הרבה מים. עד היום אני לא יודעת לשחות ואולי זה בגלל אותו אירוע. אבל לאבא היתה נחת רוח ממוטי, כי מוטי אהב לשחות בדיוק כמו סבא.

כשסבא עבד בנמל יפו הוא לקח אותי ואת חברתי דינה לאירוע חגיגי לכבוד אוניית נוסעים שעגנה בים של יפו - לא ליד הרציף, כי המים שם לא היו עמוקים דיים. אני זוכרת במיוחד שכאשר עליתי בסולם אל האנייה מישהו דחף אותי לא בכוונה וכמעט נפלתי. כאשר התבוננתי למטה וראיתי כמה אנחנו גבוהים מעל פני המים נבהלתי מאוד מהמחשבה שהייתי עלולה ליפול.

אהבתי ללכת עם אבא שלי לבית הכנסת ולהתפלל. ישבתי על הברכיים שלו ועקבתי אחר הכתוב. אבא היה מאוד גאה בכך ושמח שאני מתעניינת בדת ובתנ"ך. לא היה לנו הרבה כסף, אבל בכל פעם שביקשתי ממנו לקנות ספרים כמו: פרוש גורדון לתנ"ך, אטלס תנכ"י והיסטורי וכדומה - הוא היה קונה מבלי להניד עפעף (מדובר בשנים שהייתי תלמידת ביי"ס יסודי).

אבא אהב לרקוד, אבל תמיד כשרקד עם נשים אחרות הייתי נכנסת לו באמצע ומפריעה לו.

כשאבא היה כועס מאוד הוא היה מכה אותי לא חזק, אבל אני שנאתי את זה והיתה לי שיטה לבכות: "אבא די, זה כואב" עוד לפני שהוא נגע בי. אח"כ הוא היה מתפלל ולא מבין מה קרה בעצם? למה אני בכלל בוכה?

יפה היתה ילדה מאוד עקשנית. רבתי איתה הרבה. היא אהבה לרוץ לאבא ולבקש ממנו שיכה אותי. אבא עשה העמיד פנים כאילו שהוא מכה אותי ותוך כדי מוחא כף, כדי שתחשוב שהוא מכה אותי חזק.

אמא שלי רצתה לצאת לעבוד. היא מצאה עבודה באולם חתונות. פרוש הדבר היה שעליה לצאת אחה"צ מהבית ולחזור בלילה בחשכה. יום אחד אחרא לבוא. אני

זוכרת שאבא היה מודאג מאוד ועצבני, כי הוא פחד שמהו קרה לה. לאחר מכן היא הפסיקה לעבוד.

האדם שהיה הכי חשוב לאבא היה אחיו הצעיר, דודי גרשון ז"ל. כשאבא ברח מטרוכנברוד הוא לקח איתו את אחיו הצעיר גרשון. האמא שלהם כעסה עליו בעשותו כן. מאז אבא שמר על אחיו כעל בבת עינו. דודי נפטר ממחלת הסרטן. אם אני לא טועה הוא נפטר בטרם מלאו לו 50 שנה. אני זוכרת את אבא שלי עצוב מאוד, עצבני ומטפס על הקירות. לאחר שדודי נפטר אבא נרגע. הוא אמר שהוא כמו דוד המלך שהתפלל וצם כאשר בנו - בנה של בת-שבע - חלה ועמד למות. לאחר שהילד מת קם דוד מהצום, התרחץ וישב לאכול. כאשר שאלו אותו עבדיו לפרש מעשיו אמר: "בעוד הילד חי צמתי ואבכה כי אמרתי מי יודע יחנני ה' וחי הילד, ועתה מת. למה זה אני צם האוכל להשיבו עוד אני הולך אליו והוא לא ישוב-אלי" (שמואל ב', י"ב 22-23).

אהבתי לנסוע עם אבא לשדה התעופה לקלוט עולים. בתקופה זו ילדים בגילי יכלו להיכנס עם אשרת כניסה רגילה לתוך הטרמינל. כל נסיעה כזו היתה חוויה בשבילי. אני זוכרת את הנסיעה עם חברתי דינה ועם אחותי יפה כאשר הגיעו התימנים. זה היה כאשר אבא עבד בסוכנות והעולים הגיעו למבנה שמחוץ לבניין שדה התעופה. חברתי, דינה היתה בת ליוצאי טוניס. פתאום ניגשה אליה נערה תימניה והחלה לדבר אליה בהתרגשות. מסתבר שהנערה חשבה כי דינה היא חברתה, אשר עלתה לארץ לפנייה.

כאשר המשרדים הועברו לתוך מבנה שדה התעופה גם היה מעניין לבוא ולראות מה קורה, גם לבקר בחנויות הדיוטיפרי. כאשר סבא עבד בסוכנות היהודית - הוא נסע לתקופות ארוכות באנייה כדי לקלוט עולים. די אהבתי את החופש וההרגשה שאני יכולה לעשות מה שאני רוצה ללא חשש. לפני שנסע תמיד שאל מה אני רוצה שהוא יביא לי. התשובה התמידית שהיתה לי: "גלויות מכל מקום ומשהו שימצא חן בעיניך ושתחשוב כי אהינה ממנו". יפה לעומתי הכינה רשימה מאוד ארוכה ומדויקת של דברים שברצונה לקבל. בנסיעה אבא חיפש וחיפש דברים מהרשימות של יפה וכמעט תמיד לא מצא מה שיפה רצתה בדיוק. וכך קרה שכשחזר - קיבלתי את מרב המתנות וכמובן הרבה הרבה גלויות. עד היום יש לי את אוסף הגלויות שגדל בינתיים.

כשהייתי ילדה לא אהבתי לאכול. לסבא היה חשוב מאוד שאני אוכל. במשך שנים הכין לי ארוחות ערב מיוחדות" המציא סלטים שונים, קלף פרות, ריסק עגבניות וסחט לי מיצים - העיקר שהילדה תאכל ותתחזק.

לאחר שדודי גרשון נפטר – גם אמִי, סבתא דבורה, חלתה. בזמן שעברה ניתוח - הייתי בבית, והגעתי לביה"ח כאשר כבר היתה במחלקה. כשאבי הבחין בי קפץ ממקומו וניסה להסתיר ממני בגופו את המראה של סבתא. סבתא נראתה איום ונורא והוא רצה לחסוך זאת ממני. באותו מעמד הוא נראה די קטן ומסכן בעצמו. אח"כ כסבתא חזרה הביתה - היו לנו ויכוחים רבים, כי הוא רצה לחגוג ואני לא אהבתי את הרעיון (בעניין זה אני דומה לסבתא).

בענייני מריבות וויכוחים - היו לנו חילוקי דעות בקשר להשכלה. סבא חשב שללא השכלה אקדמאית אתה לא נחשב. אני לא חשבתי כמוהו. לדעתי חשוב הבן אדם ולא ההשכלה שלו. ידעתי גם שאנשים משכילים הם לא בהכרח בני-אדם טובים. כיום אני רוצה ללמוד ל- B.E.D. כי אני חושבת שתעודת ההוראה שלי (מוסמכת, בכירה) כבר לא נחשבת.

היו לי חילוקי דעות איתו באשר לרצונו לתת כל מה שיש לו לילדים ולנכדים. לפי דעתי הוא מגזים וזה על חשבוננו ובמיוחד על חשבון סבתא. אבל יש לציין שכיום לאחר 17 שנות נישואין שלי למדתי להינות מכך שהורי משתתפים בכל קנייה גדולה שיש לנו.

במשך שנים רבות כשאבא בא לקיבוץ הוא אהב ללכת לעבוד במשנקים. במשנקים עבד סנדר דקל, איתו סבא מיוחד. במשך השנים רכש לעצמו ידידים נוספים שמתמידים לשאול בשלומו. כשסבא בא לעין-השופט יש לו מרץ לא רגיל והוא רוצה כל הזמן לעשות משהו - בין היתר גם עבודות בית וגינה. קשה לי להסביר לו שהעזרה הרצינית ביותר שלו היא הבילוי עם הנכדים, ושזו העזרה הכי חשובה והכי גדולה שהוא עוזר לי.

עמית, גיא וחן אוהבים כשסבא בא. עמית – הם יושבים יחד שעות רבות ומשחקים שחמט. גיא - כל מה שרק אפשר: חיבוקים ונישוקים, סיפורים ומשחקים. וחן - שומרת על מאזן תשומת-הלב - שמא חס וחלילה תקופח. בשנתיים האחרונות הסבים באים פחות, כי הם עוזרים לאחותי יפה עם ילדיה: דנה ורן.

ואם הזכרתי נכדים - אבא הוא סבא שמשוגע על כל הנכדים שלו ויש לו עדיין סבלנות ומרץ לרוץ אחריהם ולטפל בהם - רק שיתנו לו."

גיא מספר

"פעם סבא היה מספר לי סיפורים שהמציא על המקום, בעיקר זכור לי הסיפור על חמור. תמיד בקשתי שיחזור עוד פעם על הסיפור, ואז הוא היה עושה קולות של חמור ולאחר מכן היה עוצם את העיניים ומשמיע נחירות מדומות. כאשר גדלתי במקצת סבא לימד אותי משחקים כמו כדורגל ומחבואים. הרבה פעמים הוא נוגע בראשי בחטף ועושה עצמו כאילו הוא לא יודע מי עשה את זה.

לפעמים הייתי שואל את אמא למה סבא לא בא לגור איתנו בעין-השופט. אבל עכשיו אני יודע שזה מסובך וכרוך בהרבה מאוד דברים. אני תמיד נהנה לבוא אליו לדבר אתו ולשחק איתו, כבר לא בכדורגל ומחבואים, אבל יש משחקים אחרים כמו שח-מט למשל.

סיפור החמור - כפי שאני זוכר אותו :

קבוצת ילדים שיחקה בחורשה במחבואים עם החמור. יוסי היה סופר, החמור והילדים הלכו להתחבא. פתאום הילדים שמעו: אי אה אי אה הם רצו מהר לכוון המקום וראו את החמור בתוך בור עמוק. מנשה רץ מהר לבית שלו להזמין את מכבי האש. כעבור 10 דקות הגיעו מכבי האש למקום ושאלו: "איפה יש שריפה?" הילדים אמרו להם שאין שריפה אבל החמור נפל לתוך הבור. החמור ניסה לעלות בסולם אבל התחלק למטה, עד שכבאי אחד החליט לעשות את חובתו ולרדת לתוך הבור בסולם כדי לעזור לחמור. כשהתחילו לעלות בסולם הסולם נשבר. הילדים רצו לקרוא להורים שלהם. ההורים שלהם סיפרו לשכנים שלהם, וככה השמועה עברה בכל הקיבוץ. חבר אחד צלצל למשטרה, חבר אחר צלצל לעיתונאים וכולם הגיעו לשם. הטלוויזיה צלמה את החמור והכבאי. חברים הגישו להם במגלשה אוכל. אף אחד לא ידע איך להוציא את החמור והכבאי מהבור. בסוף הסיפור הגיעו אנשי קומנדו. הם זרקו פנימה חבל, הכבאי קשר את החבל לחמור, וכל האנשים משכו אותם למעלה."

סנדר זקל מספר

"סבא נחמן ואני גדלנו בעיירות שונות שהיו ממקומות זו ליד זו. באזור שלנו ייצרו עורות (שעשו מהם מגפיים). העיירה שלי, "אורליקה", היתה קצת יותר גדולה והתקיימו בה שווקים. את סבא נחמן לא הכרתי אז, אבל הכרתי אנשים מהעיירה שלו שבאו לשווקים. העיירה שלנו היתה שייכת לבעל קרקעות, בעל אצולה פולני בשם יאנוש רזיבלש. היה לו ארמון גדול, הוא הגיע לארמון פעם בשנה בעונת הקציר. עם סוף הקציר נסע משם. האיכרים שעיבדו את אדמותיו והאנשים שגרו בבתים של בעל הקרקעות שנאו אותו.

כשפרצה מלחמת העולם השנייה ב- 1939 עבר האזור שלנו לשלטון של ברה"מ. אנשי הצבא של ברה"מ, שהיו קומוניסטים ושנאו משטר אצולה, הרסו את הארמון. גם העיירה של סבא נחמן היתה סמוכה לאחוזה של איש אצולה פולני, אבל הם היו ביחסים טובים.

שנתיים לאחר פרוץ המלחמה הגיעו הגרמנים לאזור והמשיכו הלאה לתוך רוסיה. העיירה שלי (שהיתה רחוקה 8 ק"מ ממסילת הברזל) נהרסה לגמרי. לאחר המלחמה הקימו אותה מחדש, אבל בצמוד למסילת הברזל. גם העיירה של סבא נחמן וסבתא דבורה נהרסה לגמרי, וכיום יש שם שדות תירס.

שרה ואני הגענו לישראל ב- 28/2/1939 והצטרפנו לעין-השופט, שנתיים לאחר שהגרעין עלה ב- 1937 לגיוערה. למעשה הכרנו כמחצית מאנשי הקיבוץ, שהיו חברים שלנו בתנועה. נפגשנו איתם במושבות קיץ ועברנו יחד הכשרה בצי'נסטחובה.

כך גם הכרתי את סבתא לובה ז"ל. את סבא צבי ז"ל הכרתי רק כשעליתי לארץ. יהודים רבים מהאזור שלנו הצליחו לברוח לכיוון רוסיה וכך הם ניצלו. רבים מהם שלא היו ציונים ולא היו בתנועות כמונו התפזרו בעולם, בעיקר לארה"ב ולאוסטרליה. אבל אלה שהתחנכו בתנועות נוער הגיעו לישראל. מהעיירה של סבא רבים הגיעו לארץ, וביניהם גם סבא נחמן וסבתא דבורה.

היו לי חברים טובים מאוד שגרו ביפו. באחת הפעמים כשביקרתי אצלם פגשתי שם את שלמה ביננבוים ז"ל (שהיה בן עיירה שכנה ונשוי לגולדה, קרובת משפחה רחוקה של נחמן ודבורה). התיידדנו מאוד עם שלמה ז"ל וגולדה. מהם שמענו על סבא נחמן. רק כשרחל, אמך, הגיעה לעין-השופט הכרתי מקרוב את סבא נחמן וסבתא דבורה. ברור שמייד יצרנו קשר. היתה לנו שפה משותפת בגלל העבר שלנו והרקע הדומה. כשסבא נחמן בא לבקר בעין-השופט הוא מיד מתייצב לעבודה ורוצה לעזור ולתרום.

ברור לנו שהוא בא לעבוד יחד איתי. סבא נחמן עוד הספיק לעבוד גם עם סבא צבי ז"ל, שבשנותיו האחרונות עבד איתי באותה המחלקה.

סבא נחמן עבד שנים בקליטת עולים בסוכנות ובמחלקת הקליטה ושמעתי ממנו סיפורים רבים הקשורים לעבודתו. בכל פעם שסבא נחמן מגיע לעין השופט הוא מתארח בביתנו. יש לנו תמיד סיפורים על גבי סיפורים לספר זה לזה. ובכל פעם מחדש אנחנו מגלים שיש לנו עוד ועוד מה לספר ובמה להיזכר.

לפני שנה נסעה משלחת גדולה מהעיירה של סבא נחמן ועוד אנשים מהאזור לרוסיה. האזור שלנו נמצא כעת בשטח של אוקראינה. הם לא הגיעו לעיירה שלי. בעצם שלמה ז"ל היה שם וספר לי שהעיירה הרוסה. סבא נחמן חזר מלא בסיפורים והביא לי דרישת שלום מהאזור. וכך מתגלגלים בינינו עוד סיפורים וכל פגישה נוספת היא סיפור ארוך שאינו נגמר."

סבא מספר

"יש דור מייסדים

יש דור הבונים

יש דור ההמשך

ויש דור ההולכים - וסבא שייך לדור ההולכים."

ואם תחשבו שהתכוון לדור ההולכים לעולמם – גם זה נכון, אבל הוא התכוון לכך שהוא הולך לאן שרק אפשר - ברגל.

ומשהו על הגיל: סבא כעת בן 75. לדבריו הוא כעת בגיל הקשה. מהו הגיל הקשה? זהו הגיל שבין 70 ל-80 שנה. ולמה קשה? - כי כולם בודקים אותך: אם אתה מתפקד? אם אתה עדיין כשיר? אם אתה מדבר שטויות? ועוד. כעת הוא מחכה כבר להיות בן 80 כי אז מותר לעשות הכל, להתנהג ולדבר שיכולים ורוצים - כי לבני 80 כבר מותר ולא אומרים להם כלום ...

הנצחה ומסע אל העבר

לאחר גמר מלחמת העולם השנייה, בתחילתם של חיים מתחדשים בארץ ישראל - התארגנו ניצולי טרוכנברוד-לוזישט והקימו אגודה להנצחת יקיריהם שנספו בשואה. הם הקימו מבנה המשמש כבית כנסת ואולם כנסים. יש באגודה ועדות הממונות על הנצחה, שמירת קשר עם המשפחות, עזרה הדדית, אחזקת המבנה וכו'.

בשנת תשנ"ג התארגנה חבורה מניצולי טרוכנברוד-לוזישט וערכה מסע אל העבר. ביניהם היו סבא נתמן ואחיו יצחק, חברים אחרים שחיים בארץ ואחרים החיים בארה"ב, ברוסיה ובפולין. כולם נפגשו במחוז הולדתם. היתה התרגשות רבה, הרבה עצב. היו חוויות והפתעות משמחות, אחרות קשות.

הרהורים על החיים בארץ, אמונה והחלומות

רק עם שוך הקרבות של מלחמת השחרור, לאחר שהשתחררתי, התפנית לקלוט את גודל האסון שהתרחש עלינו. מכל משפחתי הענפה נותרנו רק שלושה אחים, שני בני-דודים ושלוש בנות-דוד. גם הם שרירים ממשפחות ענפות אחרות. לדבורה נשאר רק אח אחד.

בשלב זה ניצולים רבים הפכו להיות יהודים מאמינים או להיפך – כופרים גמורים. אני לא הרגשתי כל צורך לחזור להיות דתי. בשלב זה שלחתי חשבתי שלא מתאים לי להיות דתי. חשתי גם שקיימת צביעות בלהיות דתי, בעיקר בשל השיטה שאפשר לחטוא, ובעזרת תפילה לכפר על העוונות. לדעתי חשוב יותר להיות בן-אדם ישר, האוהב את הזולת, את החיים, את המשפחה... ואוהב את השלום. מצד שני איני מרגיש כעס כלפי האלוהים. אני הולך להתפלל בחגים בביהכ"נ ומקפיד לקיים את מצוות החגים. להיות דתי זה לא קשור בלהיות בן-אדם. חשוב לי להיות קודם כל בן-אדם, אף כי חשוב גם להיות יהודי. חשוב לשמור על המסורת ועל המקורות שלנו, כי בלעדיהם נאבד את הזהות שלנו כעם יהודי.

אני עדיין מרגיש שזכיתי להגשים חלום. כיום אני רואה את עצמי כיהודי החי במדינה יהודית עצמאית. ארץ-ישראל היא של העם היהודי. כל יהודי שחי בארץ הזו הוא ישראלי.

החלום שלי כעת הוא השלום. השלום הוא הדבר החשוב ביותר לעם היהודי ולמדינה שלנו. חשוב שנזכור שאנחנו לא חיים לבד בפלנטה הזו. אי אפשר להגיד "אני ואפסי". אנחנו צריכים להתחשב באחרים. זהו גורלנו – לחיות עם שכנים כאלה, וצריך למצוא את דרך הזהב, כדי לאפשר לנו ולהם לחיות ביחד.

על-אף המצב הקשה, על אף אי הוודאות, על אף רצח רבין – איני מצטער שעליתי לא"י. אני עדיין מאמין ועדיים משוכנע כי ארץ זו היא האחת והיחידה.